

Vad är mänskliga rättigheter i en folkbibliotekskontext?

En kvalitativ studie av uppfattningar om mänskliga rättigheter och demokrati ur ett institutionellt perspektiv i svensk folkbibliotekskontext

Johanna Hjalmarson

Avdelningen för mänskliga rättigheter

Historiska institutionen

Kurskod: MRSK62

Vårterminen 2022

Handledare: Ida Scherman

Omfång: 14 950 ord

Abstract

Denna studie syftar till att undersöka synen på mänskliga rättigheter och demokrati i relation till uppfattningar om folkbiblioteket som samhällsinstitution, samt vilken möjlig roll mänskliga rättigheter utifrån detta skulle kunna spela i en folkbibliotekskontext, mot bakgrund av statens människorättsliga skyldigheter. Utifrån kvalitativa intervjuer med folkbibliotekarier, knutna till ett genomfört demokratiprojekt som fallkontext, och kvalitativ innehållsanalys av två nationella bibliotekspolicydokument, har primärmaterialet tagits fram. Detta diskuteras utifrån ett teoretiskt ramverk, där institutionell teori samt teori om ”vernacularization”, en slags översättningsprocess av mänskliga rättigheter till lokal kontext, utgör deduktiva utgångspunkter, samt tre teoretiska definitioner av mänskliga rättigheter lyfts för att kontextualisera perspektiv ur materialet. Studien visar att demokrati är ett välintegrerat perspektiv i bibliotekskontexten, medan mänskliga rättigheter är mer obekant. Samtidigt knyts begreppet till en rad olika kontexter och konkreta bibliotekssammanhang i intervjumaterialet, vilket kan tyda på att verksamhet som är människorättslig redan sker på biblioteket, men utan att tydliga människorättsliga ramverk för det finns. Som en del av studiens resultat lyfts ett antal möjliga roller fram, vilka mänskliga rättigheter kan spela i en folkbibliotekskontext, bland annat genom att visa hur mänskliga rättigheter och det befintliga demokratiperspektivet har flera gemensamma beröringspunkter. Studien bidrar därmed till teoribildning i det nya fältet mänskliga rättigheter inom folkbibliotek, vilket kan ligga till grund för framtida forskning.

210 ord

Nyckelord: Folkbibliotek, mänskliga rättigheter, demokrati, samhällsinstitution, vernakularisering, statligt ansvar.

This study aims to explore the view of human rights and democracy, in relation to ideas of the public library as a social institution, and the possible role of human rights in a public library context, considering states' human rights responsibilities. Using qualitative research methods, consisting of interviews with librarians, where a local democracy project is used as a form of case study, and content analysis of two national library policy documents, the primary material is discussed in relation to a theoretical framework. Institutional theory, and the theory on "vernacularization", a sort of translation process of human rights into local contexts, are used as deductive perspectives, and three different theoretical notions of the meaning of human rights are discussed based on the viewpoints expressed in the interview material. The study shows that democracy is a well-integrated perspective in the library context, while human rights are to a higher degree unfamiliar. However, the concept of human rights is linked to a series of specific library everyday contexts in the interview material, which could suggest that human rights functions are already a part of the public library organization, though not through an official regime. As a result, the study presents several possible roles for human rights in a public library context, for example by showing how human rights and the present democracy-perspective share important common ground. The study thus contributes to the new research field human rights in public libraries, which can form a starting point for further research.

247 words

Key words: Public library, human rights, democracy, social institution, vernacularization, state responsibility.

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
1.1	Problemformulering, syfte och frågeställningar	2
1.2	Material och avgränsningar	3
1.2.1	Primärmaterial	3
1.2.2	Sekundärmaterial	5
1.2.3	Källkritik	5
1.3	Forskningsetiska bedömningar	6
2	Litteraturöversikt och tidigare forskning	7
2.1	Bakgrund	7
2.2	Litteraturöversikt	9
2.2.1	Rättighetsuppfyllelse på bibliotek	9
2.2.2	Folkbibliotekets demokratiska uppdrag i samhället	11
3	Teori och metod	15
3.1	Teori	15
3.1.1	Statliga institutioner som skyldighetsbärare av mänskliga rättigheter	15
3.1.2	Vernacularization	16
3.1.3	Perspektiv på begreppet ”mänskliga rättigheter”	17
3.2	Metod	21
4	Mänskliga rättigheter och i demokrati i en folkbibliotekskontext	24
4.1	Folkbiblioteket som samhällsinstitution	24
4.1.1	Folkbiblioteket som plats	24
4.1.2	Folkbiblioteket i samhället	26
4.2	Demokrati i en folkbibliotekskontext	28
4.2.1	Demokratibegreppet i folkbiblioteket	28
4.2.2	Demokratibegreppet inom ramen för demokratiprojektet	31
4.2.3	Demokrati och folkbibliotekets uppdrag	32

4.3	Mänskliga rättigheter i en folkbibliotekskontext	34
4.3.1	Definitionen av mänskliga rättigheter	34
4.3.2	Hur mänskliga rättigheter görs på folkbibliotek	42
4.3.3	Relationen mellan mänskliga rättigheter och demokrati	45
5	Avslutande diskussion och slutsatser	47
	Referenser	53
	Bilagor	56

1 Inledning

Folkbibliotek är en institution i samhället som många har en relation till, vare sig det är för att lära sig tala bättre svenska, minnen från sagostunder i barndomen eller för att delta i föreläsningar och bokprat. Det ligger i begreppet "folkbibliotek" att det just ska nå, och finnas till för, en bred publik i samhället, medan bibliotekstyper som universitets- och forskningsbibliotek, eller sjukhusbibliotek har en mer avgränsad och tydligt definierad uppgift. Det demokratiska uppdraget är förankrat i bibliotekslagen och är ämne för en livlig diskussion om hur detta bör tolkas – demokrati är ett brett begrepp och kan inom ramen för folkbiblioteket innebära många olika aspekter. Vid sidan om demokratisamtalet har även ett annat perspektiv börjat lyftas fram i bibliotekssammanhang, nämligen det människorättsliga, vilket även framhävs i nationella och internationella styrdokument för bibliotek. En genomgripande implementering av idéinnehållet har dock ännu inte skett i en svensk kontext. Samtidigt har stater, och den offentliga verksamhet som folkbiblioteken utgör, ett ansvar enligt svensk grundlag och internationella människorättsliga dokument att respektera, skydda och uppfylla mänskliga rättigheter. Ett stort arbete ligger därmed i framtiden, från nationell politisk nivå till lokal verksamhetsnivå, att implementera det människorättsliga idéinnehållet i verksamheten. Men hur kan detta ske på ett relevant sätt? Vilken eller vilka roller kan mänskliga rättigheter ha på folkbibliotek?

En viktig aspekt av dessa frågor ligger i lokala verksamheter. Vilka associationer och uppfattningar finns hos folkbibliotekarier om mänskliga rättigheter inom folkbibliotekskontexten? Likaså är den nationella utvecklingsnivån relevant att undersöka – vilken roll ges mänskliga rättigheter där idag? I april i år presenterade regeringen den första nationella biblioteksstrategin som ska ta ut den stora riktningen under de kommande åren, vilket knyter an till en pågående diskussion på bred front kring vad folkbibliotekets roll och uppdrag i samhället idag egentligen bör vara. Uppsatsen kombinerar perspektiv från lokal och nationell nivå för att undersöka vilka perspektiv som finns kring mänskliga rättigheter och det relaterade

begreppet demokrati, samt vilken potentiell roll mänskliga rättigheter mot bakgrund av detta kan fylla inom folkbiblioteksverksamhet.

1.1 Problemformulering, syfte och frågeställningar

Fältet för min studie är förståelsen av mänskliga rättigheter och demokrati i en folkbibliotekskontext, dels hos folkbibliotekarier själva och i nationell policy för bibliotek. Syftet är att undersöka vilken innebörd som begreppen ”mänskliga rättigheter” och ”demokrati” har i en folkbibliotekskontext utifrån dessa två primärmaterial och hur begreppens innebörd relaterar till synen på folkbiblioteket som samhällsinstitution, samt vilken roll mänskliga rättigheter, mot bakgrund av detta och uppsatsens teoretiska ramverk, skulle kunna ha inom folkbibliotek. Demokratitema i en folkbibliotekskontext har undersökts i relativt hög grad tidigare, medan mänskliga rättigheter som begrepp i relation till folkbiblioteket har undersökts i låg grad. Att i studien använda båda begreppen blir ett sätt att skapa en brygga mellan en befintlig diskussion om demokrati och vad det bör innebära på ett folkbibliotek, och en nyare diskussion om mänskliga rättigheters innebörd i samma kontext. I flera nationella och internationella styrdokument för folkbibliotek förekommer begreppet mänskliga rättigheter, vilket visar att det är en, på makronivå, i någon mån önskad riktning för biblioteken. Uppsatsen syftar alltså till att bidra till en begynnande diskussion om vilken möjlig roll ett människorättsligt perspektiv kan spela i folkbiblioteksverksamhet, mot bakgrund av de människorättsliga skyldigheter som åligger all offentlig verksamhet.

I studien använder jag kvalitativa intervjuer och policyanalys för att undersöka frågan, och utgår i intervjuerna både från informanternas uppfattningar på generell nivå inom folkbiblioteket, men även knutet till en specifik fallkontext, nämligen ett demokratiprojekt som genomfördes på folkbiblioteken i Lund, där informanterna arbetar, under mars 2022. Projektet presenteras närmare under bakgrundsavsnittet. Materialet från intervjuerna och policyanalysen diskuteras sedan utifrån ett teoretiskt ramverk, där institutionell teori och teori om vernakularisering, en form av översättningsprocess av mänskliga rättigheter i en lokal kontext, utgör deduktiva

infallsvinklar, och tre möjliga teoretiska definitioner av mänskliga rättigheter fångar upp uppfattningar kring begreppet som framkommit ur primärmaterialet.

Frågeställningarna jag kommer att utgå från i uppsatsen är:

Vilka perspektiv på innebörden av begreppen "mänskliga rättigheter" och "demokrati" i en folkbibliotekskontext framkommer ur primärmaterialen? Hur relaterar de till varandra och till synen på folkbiblioteket som samhällsinstitution?

Vilka skillnader och likheter finns kring perspektiven på begreppen "demokrati" och "mänskliga rättigheter" som framkommer ur de olika primärmaterialen?

Vilken möjlig roll skulle mänskliga rättigheter kunna spela i en folkbibliotekskontext mot bakgrund av perspektiven i primärmaterialen och det teoretiska ramverket?

1.2 Material och avgränsningar

1.2.1 Primärmaterial

Primärmaterialet för uppsatsen består dels av intervjuer med totalt 3 informanter som samtliga är folkbibliotekarier i Lunds kommun och har arbetet med demokratiprojektet "Demokrati – Att göra skillnad" under våren 2022. Två intervjuer genomfördes, där en informant intervjuades enskilt och två i par, enligt sina preferenser. Min tanke var först att enbart använda mig av intervjuer som primärmaterial, men då jag inte hittade tillräckligt många informanter valde jag istället att lyfta in två centrala policydokument i primärmaterialet, vilka presenteras nedan.

Policydokumenten som undersöks är dels ett förslag på en nationell biblioteksstrategi från Kungliga biblioteket (KB) vilket lades fram 2019 efter uppdrag av regeringen 2015, samt den färdiga strategin som presenterades av regeringen den 22 april 2022. Syftet med att även analysera KB:s förslag är att undersöka hur den ledande, samordnande aktören inom svenskt biblioteksväsende ser på mänskliga rättigheter och demokrati i en folkbibliotekskontext. På så vis görs undersökningen på två nivåer – hos bibliotekarier själva som just nu arbetar i lokal

biblioteksverksamhet, och på övergripande, nationell utvecklingsnivå. Genom analys av den färdiga strategin undersöks även regeringen som aktör i frågan, och riktningen som pekas ut av dem i för studien relevanta frågor jämförs i analys och diskussion med de övriga aktörernas ståndpunkter inom biblioteksväsendet.

Sverige har inte tidigare haft en nationell biblioteksstrategi. ”Strategi för ett starkt biblioteksväsende” gäller mellan 2022–2025 och fastslår de utmaningar och utvecklingsområden som finns. Tillsammans med detta dokument och även i anknytning till KB:s förslag, ”Demokratins skattkammare – förslag till en nationell biblioteksstrategi”, presenteras en rad reformer för utveckling. Analys av dessa reformer i sig ligger inte inom ramen för uppsatsens studie, utan den övergripande riktning som pekas ut i dokumenten rörande mänskliga rättigheter och demokrati, samt innebörden dessa begrepp ges inom ramen för dokumentet, står i fokus.

Förslaget, liksom den färdiga strategin har mötts av kritik från olika aktörer inom fältet. KB:s förslag kritiserar bland annat av Statskontoret för bristande ekonomiska uträkningar för reformförslag, samt av Kulturrådet för otillräckliga insatser för arbetet för nationella minoriteter, speciellt riktat mot folkbibliotek.¹ Regeringens färdiga strategi kritiserar av Svensk biblioteksförnings ordförande Johanna Hansson som bland annat menar att regeringen undviker flera stora utvecklingsfrågor i bibliotekssektorn, rörande bland annat digitalisering och framtida kompetensförsörjning.²

1.2.2 Sekundärmaterial

Uppsatsens sekundärmaterial består av vetenskapligt granskade artiklar som på olika sätt knyter an till ämnet, både från det biblioteksvetenskapliga fältet och det människorättsliga/statsvetenskapliga. Artiklarna belyser för studien relevanta frågeställningar ur olika vinklar och ger en bild av vilken roll som forskningen idag

---

¹ Biblioteksbladet, *Tung kritik mot förslaget till nationell biblioteksstrategi*. <https://www.biblioteksbladet.se/nyheter/tung-kritik-mot-forslaget-till-nationell-biblioteksstrategi/>, 2019. Senast hämtad 2022-05-08.

² Biblioteksförningen, *Nationell biblioteksstrategi presenterad*. <https://www.biblioteksforeningen.se/nyheter/nationell-biblioteksstrategi-presenterad/>, 2022. Senast hämtad 2022-05-08.

kan visa att mänskliga rättigheter spelar på folkbibliotek, samt biblioteks demokratiska roll som samhällsinstitution. Sekundärlitteraturen omfattar även källor till metod och teori, vilka presenteras närmare under motsvarande avsnitt.

I det nedan följande bakgrundsavsnittet presenteras även ett urval av relevanta styrdokument inom internationellt, nationellt, regionalt och kommunalt folkbibliotekssammanhang.

1.2.3 Källkritik

Uppsatsen bör, mot bakgrund av det låga antalet respondenter i primärmaterialet, betraktas som en typ av pilotstudie i forskningsområdet mänskliga rättigheter i folkbiblioteksverksamhet, vilket är relativt lågt beforskat tidigare. I intervjumaterialet uttrycks, trots dess begränsade storlek, skilda uppfattningar om uppsatsens tema, vilket gör att det kan fungera som en initial orientering av olika föreställningar i frågan som kan finnas i en verksamhet och vilka roller mänskliga rättigheter kan tänkas spela utifrån det, vilket kan ligga till grund för kommande, fördjupade undersökningar. Studien bidrar även med ny teoribildning i fältet. Att också inkludera policyanalys i primärmaterialet ger möjlighet att jämföra de olika nivåer som materialet utgår från, verksamhets- samt nationell utvecklingsnivå.

Material från en kvalitativ intervjustudie är ofrånkomligen subjektivt utifrån informanternas uppfattningar och föreställningar, och kan därmed inte betraktas som fakta. Att det inte är fakta jag efterfrågar, utan informanternas uppfattningar och tankar kring studiens tema, blir därför viktigt att understryka. Den kvalitativa innehållsanalys jag har använt för att tematisera och kategorisera primärmaterialet innebär även att de subjektiva uppfattningar och föreställningar jag har ofrånkomligen påverkar resultatet. För att hålla en god vetenskaplig kvalitet har jag försökt att vara medveten om vilka föreställningar jag har burit med mig in i arbetet, vilket framförallt inneburit att ha en öppenhet inför det människorättsliga perspektivets vara eller inte vara i bibliotekskontexten, samt att arbeta utifrån metodböcker av hög kvalitet skrivna av forskare med stor erfarenhet, samt redogöra tydligt för mina tillvägagångsätt under metodavsnittet.

1.3 Forskningsetiska bedömningar

De forskningsetiska bedömningarna under arbetet med uppsatsen har framför allt rört intervjustudien med folkbibliotekarier. Monica Dalen beskriver i *Intervju som metod* med utgångspunkt i etikprövningslagen och Forskningsetiska principer för humaniora och samhällsvetenskap hur centrala etiska områden att reflektera kring vid en intervjustudie är krav på samtycke, krav på att bli informerad, samt krav på konfidentialitet.³ Jag har förhållit mig till detta genom att vid förfrågan om intervjumedverkan beskriva studiens syfte och övergripande om vad medverkan innebar. Inför intervjuerna skickade jag även information till informanterna rörande planen för studien samt att deltagandet är frivilligt och kan närsomhelst avbrytas om informanten väljer detta. Dessa punkter förtydligades även på plats före intervjun. Konfidentialitetskravet har jag beaktat genom att vara mycket varsam om det råmaterial som intervjuerna genererat och enbart hanterat det själv, samt att jag använder fingerade namn på informanterna och inte skriver vilka bibliotek inom kommunen som informanterna arbetar på. Att skriva att projektet som diskuteras i intervjuerna genomfördes i Lunds kommun bedömde jag vara nödvändigt för att ge tillräcklig bakgrundsinformation och kontext i beskrivningen av projektet, och detta har gjorts med informanternas godkännande. Jag bedömer inte att några av de uppgifter som finns i intervjumaterialet är starkt etiskt känsliga, men har givetvis oavsett detta tagit största möjliga hänsyn gällande konfidentialitet.

---

³ Monica Dalen. *Intervju som metod*. 2: a uppl., Malmö: Gleerups utbildning, 2015, s. 25.

2 Litteraturöversikt och tidigare forskning

2.1 Bakgrund

I regeringsformen fastslås följande:

2 § Den offentliga makten ska utövas med respekt för alla människors lika värde och för den enskilda människans frihet och värdighet. Den enskildes personliga, ekonomiska och kulturella välfärd ska vara grundläggande mål för den offentliga verksamheten.⁴

Värnandet om grundläggande mänskliga fri- och rättigheter ligger alltså i biblioteksverksamhetens, liksom all offentlig verksamhets, grunduppdrag och är en skyldighet som staten har. Ansvar innebär att respektera, skydda och uppfylla mänskliga rättigheter, där respektera främst handlar om att staten inte ska begå människorättskränkningar, medan skydda och uppfylla innebär att staten aktivt ska skapa förutsättningar såsom lagstiftning och institutioner som garanterar mänskliga rättigheter.⁵

Bibliotekets människorättsliga uppdrag regleras även i en rad olika internationella, nationella, regionala och lokala lagar och styrdokument. Det demokratiska uppdraget fastslås i biblioteksmanifestet skapat av Unesco och IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions), som understryker

---

⁴ Regeringsformen, 1974.

⁵ Regeringen, *Vad är mänskliga rättigheter?* <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/demokrati-och-manskliga-rattigheter/fakta-om-manskliga-rattigheter/vad-ar-manskliga-rattigheter/>.

folkbibliotekens betydelse för forskning, demokrati, mänskliga rättigheter, informations- och yttrandefrihet, samt bildning och samhällslig utveckling.⁶

I den nationella bibliotekslagen förekommer inte begreppet mänskliga rättigheter, i stället understryks den demokratistärkande grunden hos folkbiblioteken:

Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning.⁷

Uppdraget riktas i lagen även in mot vissa grupper som särskilt bör prioriteras: personer med funktionsnedsättning, de nationella minoriteterna, barn och unga, samt personer med annat modersmål än svenska.⁸ Ytterligare lagar och konventioner som relaterar till de olika målgrupperna har därmed också relevans, såsom barnkonventionen, funktionsrättskonventionen och lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk.

Uppdraget för den undersökta biblioteksverksamheten i Lund regleras även av regionala och lokala styrdokument, i form av den regionala biblioteksplanen av Region Skånes kulturförvaltning, samt Folkbiblioteken i Lunds egen biblioteksplan, gällande för stadsbiblioteket och de tio stadsdelsbiblioteken. I Lunds biblioteksplan menas bland annat att: ”Det fysiska biblioteket är centralt för uppdraget att främja kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning i det demokratiska samhället”.⁹ I den regionala biblioteksplanen understryks den demokratiska och människorättsliga vikten av bibliotek: ”Biblioteksverksamhet ska finnas tillgänglig för alla och främja lika rättigheter. Värnandet av fri- och rättigheter är

---

⁶ Unesco/IFLA, *Bibliotekens internationella manifest*. <http://unesco.hemsida.eu/wp-content/uploads/2015/12/bibliotekens-internationella-manifest-webb-utskrift.pdf>. S. 3.

⁷ Bibliotekslagen, 2013.

⁸ Bibliotekslagen, 2013.

⁹ Lunds kommun, *Biblioteksplan för Lunds kommun*, <https://lund.se/download/18.130f02f217ce99065d02ea87/1639469463675/Biblioteksplan%20för%20Lunds%20kommun.pdf>. S. 22. Senast hämtad 2022- 04-10.

grundläggande för bibliotekens uppdrag att verka för det demokratiska samhällets utveckling och ska genomgående prägla bibliotekens verksamhet”.¹⁰

Projektet som diskuteras i uppsatsens primärmaterial i form av intervjuer med bibliotekarier på Folkbiblioteken i Lund, kretsar kring ett demokratitema och syftar till att uppmärksamma rättigheter och skyldigheter som invånare i samhället har, med speciellt fokus på personer med annat modersmål än svenska och personer som är nyanlända i Sverige. De tre informanterna har på olika sätt deltagit i arbetet med projektet på olika stadsdelsbibliotek i Lunds kommun. Aktiviteterna i projektet är i form av programverksamhet, genomförd främst under mars 2022. Flera aktiviteter har genomförts i samarbete med lokala civilsamhällesorganisationer och samverkanspartners, bland annat sportföreningen EOS som arbetar integrationsfrämjande och har deltagit på språkcaféer som anordnats på biblioteken, fritidsgårdar, men även Lunds kommuns eget projekt *Kom vidare*, vilket riktar sig mot nyanlända och erbjuder service relaterad till olika administrativa ärenden. Andra exempel på aktiviteter är sagoläsning för barn och unga på arabiska, mobil popup-verksamhet med lådcyklar med information om bibliotekens aktiviteter vid lokala engagemang och samlingsplatser, samt tipsrundor med demokratitema för barn och unga.

2.2 Litteraturöversikt

2.2.1 Rättighetsuppfyllelse på folkbibliotek

Forskningen som presenteras nedan är både svensk och internationell (europeisk), trots att studien fokuserar på den svenska bibliotekskontexten. Stora likheter i frågeställningar kring mänskliga rättigheter och biblioteksutveckling går dock att se internationellt, varför det blir relevant att lyfta in utomsvenska perspektiv. Utmärkande för forskningsfältet mellan bibliotek och mänskliga rättigheter är att det är relativt litet,

---

¹⁰ Region Skåne, *Bibliotek för alla genom hela livet – Regional biblioteksplan 2022–2025 för Region Skåne*. https://utveckling.skane.se/siteassets/publikationer_dokument/regional_biblioteksplan_2022-2025_region_skane_webb.pdf. S. 14. Senast hämtad 2022-04-10.

och framför allt i två kategorier: konkret rättighetsuppfyllande verksamhet som bedrivs på folkbibliotek, respektive mindre konkret forskning som snarare argumenterar för vikten av att lyfta in mänskliga rättigheter på bibliotek. Jag har valt att fokusera på den förra kategorin, där ett exempel är författat av statsvetaren Luca Glusac och presenteras i artikeln "Public libraries as human rights intermediaries". I denna undersöker Glusac utifrån en fallstudie hur serbiska folkbibliotek kan fungera som en människorättslig knypunkt mellan nationella människorättsinstitutioner, i detta fall den nationelle ombudsmannen, och medborgare med människorättsliga klagomål. Materialet för fallstudien är rapporter från ombudsmannen, information från ombudsmannens hemsida, officiella uttalanden kring projektet, samt uttalanden i frågan på bibliotekskonferenser, lokala media och akademiska tidskrifter. Fallet analyseras utifrån orkestrations teorin av Abbott et al för att undersöka om teorins kategorier är applicerbara, vilket de finnes vara i mycket hög grad. Utifrån den teoretiska bakgrundens så kallade O-I-T-ramverk fungerar den nationella ombudsmannen som O (orchestrator) som driver uppdraget och i sin tur delegerar ansvar till I (intermediary), de 15 undersökta lokala folkbiblioteken, vilka erbjuder sin plattform och kompetens för att nå T (target), medborgare i området som har människorättsliga klagomål de vill anmäla till ombudsmannen. Analysen visar att ombudsmannen och folkbiblioteken har överensstämmande mål, vilket enligt teorin är en förutsättning för att upplägget ska fungera.¹¹ Glusac menar mot bakgrund av detta resultat att biblioteken går från att fylla en roll av "promotion of human rights" till "protection of human rights", vad han framhäver vara ett hittills underforskat vetenskapligt fält. Denna möjliga roll för biblioteken stärkte enligt studien även dess position i lokalsamhället, bland invånare och lokala föreningar, vilket gav förutsättningar för fortsatt fruktsamt samarbete.¹²

Ytterligare en undersökning av hur folkbibliotek bedriver konkret människorättslig verksamhet har gjorts av Lisa Dahlquist och Anna Lundberg i artikeln "Sanctuary Practices in Scandinavian Transnational Cities: The Case of Public Libraries". Studien undersöker hur bibliotek i Norge, Danmark och Sverige (Stockholm och Malmö) kan förstås som samhällsinstitutioner i ett rättighetsperspektiv när de väljer erbjuda service

---

¹¹ Luca Glusac, "Local Public Libraries as Human Rights Intermediaries". *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 36(2). 2018.

¹² Glusac 2018, s. 149f.

för personer som saknar uppehållstillstånd, och bidrar till att skydda mot deportering. Författarna utgår från Hannah Arendts begrepp ”the right to have rights” och menar att bibliotekens handlingar ger ny mening åt dess innebörd. Genom fallstudier på biblioteken i de nämnda länderna synliggörs en vision på biblioteken i Sverige och Norge, men i lägre grad Danmark, att fungera som en trygg plats för icke-medborgare, där transnationella rättigheter, oberoende av medborgarskap, kan uppfyllas i en lokal kontext. På så vis belyser studien hur folkbiblioteken som institutioner genom sina ageranden går emot den statliga deporteringspolitiken, med stöd i bibliotekslagen, vilken fastslår att bibliotekets service är för alla, oavsett medborgarskap.¹³

2.2.2 Folkbibliotekets demokratiska uppdrag i samhället

Uppsatsen berör även fältet kring biblioteket som samhällsinstitution och dess demokratiska uppdrag, vilka tydligt tangerar varandra i forskningen. Ragnar Audunson har tillsammans med ett flertal andra forskare inom biblioteks- och informationsfältet skrivit en litteraturöversikt inom ramen för fältet rörande biblioteket som samhällsinstitution, “Public libraries as an infrastructure for a sustainable public sphere: A comprehensive review of research”. Fyra dominerande forskningsingångar i fältet identifieras: analys med hjälp av Habermas teori om socialt kapital för att undersöka bibliotekets roll, vikten av mötesplatser inom (det fysiska) biblioteket för att verka för demokrati, undersökande av biblioteket som en plats och institution för social inkludering, samt den ökade frekvensen av sociala medier och digitala verktyg i biblioteksverksamhet för att attrahera och nå användare. Artikeln skrevs 2018 och ger en vid överblick av förändring över tid i forskningen i fältet ända sedan 80-talet, men med tyngdpunkt på publikationer efter millennieskiftet. Författarna fastslår att en ingång som kommit att bli allt vanligare efter denna tidpunkt är att undersöka biblioteket som en plats för social inkludering och verkande för demokrati i samhället, ett fält där denna uppsats i vid mening befinner sig.¹⁴

---

¹³ Anna Lundberg, Lisa Dahlquist, “Sanctuary Practices in Scandinavian Transnational Cities: The Case of Public Libraries”. *Journal of Human Rights Practice*, 10(1) 2018, s. 142, 155ff.

¹⁴ Ragnar Audunson, et al, ‘Public libraries as an infrastructure for a sustainable public sphere: A comprehensive review of research’, *Journal of Documentation*, 75(4), 2018.

Ytterligare en relevant synpunkt som författarna framhåller är hur en stor del av forskningen i fältet är normativ och utgår, utan kritisk analys, från uppfattningen att biblioteket har en potential att verka för ett demokratiskt samhälle. Under mina efterforskningar kring litteratur har jag, inom biblioteks- och informationsfältet, som ovan konstaterat i hög grad nått samma slutsats. En betydande del av forskningen skapas av forskare som tydligt *vill* att forskningen ska visa ett visst resultat, och flera publikationer syftar i hög grad till att undersöka om, eller hur, en del av verkligheten kan underbygga och bekräfta dessa idéer. Fältet som benämns *critical library studies*, och kan anses innehålla de mer progressiva krafterna inom det större fältet, har (ironiskt nog) en hel del sådana tendenser, med forskare som tar en explicit aktivistisk ståndpunkt. Naturligtvis kan all forskning beskyllas för att ha skapats av personer med egna antaganden och åsikter som färgar studien, men en önskad riktning och resultat märks tydligt i betydande delar av fältet.

Hur biblioteket som offentlig institution fungerar för att främja samhällsintegration, vilket är ett huvudtema i demokratiprojektet, har undersökts av Andreas Vårheim, professor i biblioteks- och informationsvetenskap, och som presenterar resultatet i artikeln ”Trust and the role of the public library in the integration of refugees: The case of a Northern Norwegian city”. Vårheims studie syftar till att undersöka bibliotekets kapacitet att generera social tillit och socialt kapital för nyanlända flyktingar i en norsk stad, vilka deltog i ett statligt integrationsprogram som inbegrep aktiviteter förlagda på bibliotek, såsom läxgrupper och bokcirklar, samt en mer generell introduktion till bibliotekets samtliga tjänster och utbud. Studien gjordes genom totalt 10 ostrukturerade intervjuer, varav 8 med nuvarande eller tidigare studenter vid programmet och 2 med bibliotekarier. Resultatet visar att en hög grad av tillit fanns bland informanterna (studenterna) till biblioteket som institution och att denna växte under programmets gång. Däremot kunde studie inte visa att en starkare generell tillit, vilket Vårheim definierar som tillit till okända personer, uppnåts bland informanterna efter avslutat program. Nivåerna för generell tillit var låga före, under och efter programmet. Biblioteket framhävs mot bakgrund av studiens resultat oavsett som en viktig samhällsinstitution för integration, med högt förtroende och potential att underlätta ankomsten till ett nytt land under svåra omständigheter. Bibliotekens kapacitet att skapa möten mellan personer som inte känner varandra framhävs som ett särskilt viktigt drag

och Vårheim beskriver hur tilliten till okända människor inom bibliotekskontexten enligt studiens resultat var hög.¹⁵

En undersökning som med ett mer internt perspektiv granskar bibliotekens demokratiska uppdrag i förhållande till centrala aktörers uppfattningar om styrdokument har gjorts av Johanna Rivano Eckerdal och Hanna Carlsson, i vilken intervjuer och etnografisk metod har använts för att i fem skånska kommuner undersöka frågan. Lokalpolitiker, tjänstepersoner och bibliotekspersonal har intervjuats. Styrdokumenterna som studien utgått från är nationell, regional och lokala biblioteksplaner, och en viktig aspekt är att undersöka hur dokumenten gestaltas i biblioteksvardagen. Det demokratiska uppdraget kom att, trots att det inte var en uttalad utgångspunkt i studien, spela en stor roll i resultatet, vilket bland annat visar att bibliotekarier i hög grad har internaliserat innehåll i styrdokumenterna rörande framförallt aspekter om de prioriterade målgrupperna, bibliotekets öppenhet för alla, och att det är en gratis mötesplats. Det demokratiska uppdraget framhölls även av majoriteten av de intervjuade bibliotekarierna.¹⁶

En aspekt som lyfts fram i studien rörande det vardagliga görandet av det demokratiska uppdraget är hur detta innebär ständiga gränsdragningar kring exempelvis yttrandefrihet, samt hur olika grupperns behov ska prioriteras. I studien lyfts paradoxen rörande demokrati och yttrandefrihet, nämligen hur åsiktsfrihet även inkluderar rätten att uttrycka antidemokratiska ståndpunkter. Arbetet med att dra gränser kring detta blir påtagligt i verksamheten på lokal nivå. Även öppenheten som präglar folkbiblioteket gör gränsdragningar viktiga – det beskrivs hur bibliotekets uppdrag att finnas för alla i samhället inte innebär att alla specifika önskemål kan uppfyllas. Ett exempel på en sådan gränsdragning är jobbcoach som använder biblioteket som mötesplats för intervjuer med kunder.¹⁷

---

¹⁵ Andreas Vårheim, "Trust and the role of the public library in the integration of refugees: The case of a Northern Norwegian city". *Journal of Librarianship and Information Science*, 46(1), 2014.

¹⁶ Johanna Rivano Eckerdal, Hanna Carlsson, "Styrdokumenterna i vardagen. En undersökning av kulturpolitiska styrdokumentens strategiska och praktiska betydelse för fem skånska folkbibliotek". Institutionen för kulturvetenskaper, Lunds universitet, 2018, s. 5f.

¹⁷ Rivano Eckerdal, Carlsson 2018, s. 6f.

Med min studie vill jag bidra till det nya fältet mellan mänskliga rättigheter och folkbibliotek genom en empiriskt grundad studie, som till skillnad från den tidigare forskningen jag funnit undersöker bibliotekariers uppfattningar i frågan, samt studerar *både* demokrati och mänskliga rättigheter och relationen mellan perspektiven i en bibliotekskontext. Studien bidrar på så vis till ny teoribildning rörande möjliga roller vilka mänskliga rättigheter kan spela i en folkbibliotekskontext, samt relationen mellan demokrati och mänskliga rättigheter i folkbibliotek.

3 Teori och metod

3.1 Teori

I teoriavsnittet kombineras en deduktiv och induktiv utgångspunkt. Pogges strukturella perspektiv på statliga institutioner som skyldighetsbärare av mänskliga rättigheter, samt Merry och Levitt's övergripande teori knuten till begreppet *vernacularization*, vilken behandlar hur det internationella rättighetspråket översätts i lokala kontexter, har varit utgångspunkter jag tog med mig in i arbetet och betraktade materialet ur. Övriga teoretiska perspektiv, vilka omfattar naturalistiska argument kring definitionen av mänskliga rättigheter, Charles Beitz definition av samma begrepp, samt vidare teori av Merry och Levitt, är vald för att fördjupa och kontextualisera aspekter som framkommit ur det analyserade materialet. Pogges poäng kring stateras människorättsliga ansvar i offentlig verksamhet understryks även av Beitz. Den senare teoretikern lyfts dock primärt inte in på grund av dessa resonemang, utan eftersom hans teori fångar upp idéer som framkom ur materialet. Pogges teori, som är en av de tongivande kring stateras människorättsliga ansvar, fungerar till skillnad från Beitz som en deduktiv utgångspunkt, som ramar in uppsatsens syfte – att undersöka uppfattningar kring vilken roll mänskliga rättigheter kan spela i folkbibliotek, mot bakgrund av det ansvar institutionen enligt lag har.

3.1.1 Statliga institutioner som skyldighetsbärare av mänskliga rättigheter

En grundläggande teoretisk utgångspunkt i uppsatsen är det strukturella perspektivet på skyldighetsbärare av mänskliga rättigheter, vilket bland annat

företräds av Thomas Pogge. Ur detta perspektiv kan endast statliga offentliga institutioner vara skyldighetsbärare av mänskliga rättigheter, till skillnad från ett interpersonellt perspektiv, ur vilket även individer anses vara människorättsliga skyldighetsbärare och kan hållas ansvariga för människorättskränkningar. Ur det strukturella perspektivet kan alltså människorättsliga kränkningar inte ske två individer emellan (så länge en av individerna inte är en representant för en statlig institution), utan endast med en statlig institution som avsändare. Individer bär i stället ur det strukturella perspektivet ett ansvar för att verka för ett samhälle med institutioner och strukturer som arbetar enligt, och inte kränker, mänskliga rättigheter. Med denna teoretiska utgångspunkt som bakgrund betraktas folkbiblioteket i studien som en statlig institution med ett ansvar som människorättslig skyldighetsbärare.^{18 19}

3.1.2 Vernacularization

Begreppet *vernacularization* myntas av sociologen Peggy Levitt och antropologen Sally Merry i artikeln "Vernacularization on the ground: Local Uses of Global Women's Rights in Peru; China, India and the United States" (2009). Begreppet avser att fånga den process som sker när globala människorättsliga idéer, i de undersökta fallen rörande kvinnors rättigheter, används och får mening i praktiska kontexter i olika delar av världen. Artikeln omfattar fallstudier i kvinnorrättsligt arbete i NGO:er från de fyra ovan nämnda platserna och slutsatser kring hur olika faktorer påverkar vernakulariseringen, det vill översättningsprocessen av mänskliga rättigheter till en lokal kontext, dras utifrån dessa.

Levitt och Merry beskriver hur vernakulariseringen skiljer sig åt beroende på formen och innehållet hos de globala rättighetsidéerna som används i kontexten, vad som i artikeln kallas "global value packages", vilka sociala positioner som människorättsarbetarna i den lokala kontexten har, hur arbetet på plats sker och mot

---

¹⁸ Thomas Pogge, *World Poverty and Human Rights: Cosmopolitan Responsibilities and Reforms*. 2:a uppl. Cambridge: Polity Press, 2008, s. 65–73.

¹⁹ Se även Frida Nilsson, "Självklart men oklart: Rättighetspråk i gymnasieskolans läroplaner 1970-2011", ur *Mänskliga rättigheter i samhället*. Red. Malin Arvidsson, Lena Halldenius, Lina Sturfelt. Lund, 2018.

vilken historisk och kulturell kontext.²⁰ I samtliga undersökta fall fungerar det människorättsliga idéinnehållet som en typ av rättviseideologi ("ideology of justice") att benämna den lokala kampen inom. Författarna beskriver hur ramverket inom vilka de globala människorättsliga idéerna presenteras i någon mån behöver stämma överens med de befintliga lokala ramarna för att de nya idéerna ska kunna tas emot och göras relevanta.²¹ De poängterar hur en utmaning i den lokala implementeringen av rättighetsinnehållet är just gränsdragningen mellan att förändra, eller bevara, det lokala systemet – det blir en balansgång mellan att vinna acceptans av det globala idéinnehållet, men samtidigt använda det för att i någon mån ändra det befintliga systemet.²² Levitt och Merry betonar hur något nytt uppstår i mötet mellan det globala och lokala, och hur något ur respektive kontext finns kvar och förändras.²³

Fallstudierna har gjorts under två års tid och omfattar framförallt undersökningar av arbetet i de olika lokala kontexterna, men även hur detta länkas till de globala rättighetsidéerna. Ett resultat som författarna beskriver är hur det sällan talas om de bakomliggande rättighetskoncepten i den faktiska lokala kontexten, utan hur endast spår av denna finns i diskussioner där. Rättighetsspråket återfinns istället på högre nivå, till exempel hos politiska ledare, ledare för NGO:erna och på internationella konferenser. Något som oavsett detta framhävs vara av vikt för vernakulariseringen är att det finns människorättsliga dokument, såsom FN-konventioner, med viss institutionell bärkraft och tyngd, för att rättighetsperspektiven ska tas på allvar i den nya kontexten.²⁴ Användningen av vernakulariseringsteorin inom ramen för uppsatsen utgår från att internationella människorättsliga dokument översätts till folkbiblioteksverksamheten, från nationell nivå och på lokal verksamhetsnivå.

3.1.3 Perspektiv på begreppet "mänskliga rättigheter"

---

²⁰ Peggy Levitt & Sally Merry. "Vernacularization on the ground: local uses of global women's rights in Peru, China, India and the United States". *Global Networks*, 9(4), 2009, s. 441.

²¹ Levitt & Merry 2009, s. 452f.

²² Levitt & Merry 2009, s. 457f.

²³ Levitt & Merry 2009, s. 446.

²⁴ Levitt & Merry 2009, s. 447.

Teoriperspektiven under detta avsnitt är hämtade ur primärmaterialet och belyser olika definitioner av mänskliga rättigheter som framkommer där.

Det första perspektivet på mänskliga rättigheter som jag kommer att lyfta är det naturalistiska, vilket är en filosofisk inriktning där bland annat en människorättslig argumentation har förts kring hur begreppet ”mänskliga rättigheter” bör definieras – var dras gränsen för att vara människa och därmed att ha rättigheter? Jag kommer att beröra några utvalda ståndpunkter inom den naturalistiska inriktningen som relaterar till de perspektiv som framkommit ur primärmaterialet, som framförallt syftar till det universella i mänskliga rättigheter – att ha rättigheter för att en är människa och att rättigheter därför är något som alla bör ha. Perspektivet genomsyrar exempelvis första artikeln i FN:s konvention om de mänskliga rättigheterna: ”Alla människor är födda fria i värde och i rättigheter.”²⁵

Jag kommer att kort beskriva två filosofers argument kring hur definitionen av vem som definieras som en människa och har rättigheter bör förstås. Brian Orend menar i *Human rights: Concept and context* att rättighetsinnehav villkoras av tre punkter: 1. Att vara en biologisk människa. 2. Att inte kränka andras mänskliga rättigheter. 3. Att ha grundläggande intressen av ett leva minimalt gott liv.²⁶ Universaliteten i att ha mänskliga rättigheter präglar alltså detta perspektiv starkt, med undantagen som de andra och tredje villkoren utgör. Ytterligare en filosof som bygger teori kring en naturalistisk definition av mänskliga rättigheter är Martha Nussbaum, som har skapat den så kallade ”förmågemodellen”, vilken utgår från en rad förmågor hon menar att människan har rätt att utveckla för att leva ett grundläggande gott liv, och vilka Nussbaum menar att rättigheter ska syfta till att förverkliga. Modellen är nära knuten till idéer om mänsklig värdighet och utgår från den enskilda individens situation och behov.²⁷ Nussbaum utgår inte från några undantag gällande vilka som ska inkluderas i approachen, utan har en universalistisk utgångspunkt. Liksom

---

²⁵ FN:s förklaring om de mänskliga rättigheterna (UDHR), 1948.

²⁶ Brian Orend. *Human Rights: Concept and Context*. Peterborough, Ont: Broadview Press, 2002, kap. 2.

²⁷ Martha Nussbaum, *Creating Capabilities: The human development approach*. Harvard University Press, 2011. Kap. 2.

Orend knyter hon mänskliga rättigheter till intresset och möjligheten att leva ett grundläggande gott liv.

En betydande del av den naturalistiska diskussionen kring definitionen av mänskliga rättigheter har kretsat just kring vilka undantag som bör göras, vilka som inte bör omfattas av rättigheter, mot bakgrund av att egenskapen att vara människa utgör en huvudregel.²⁸ Jag kommer inte att fördjupa mig i denna diskussion här, utan utgår istället i den avslutande diskussionen från Nussbaums och Orends resonemang, som representerar en universalistisk utgångspunkt i definitionen av begreppet mänskliga rättigheter.

En andra definition av begreppet mänskliga rättigheter jag kommer att använda tar avstamp i kritik mot den naturalistiska definitionen och är skapad av filosofen Charles Beitz. Beitz argumenterar i *The Idea of Human Rights* att det är problematiskt att, liksom filosoferna bakom den naturalistiska definitionen, utgå från en normativ definition av vad mänskliga rättigheter *bör* vara, vilket han menar skapar svårigheter i att rättfärdiga sin definition och vilka som bör inkluderas i den.²⁹ Han flyttar diskussionen från det filosofiska till det politiska fältet och förespråkar istället en praktisk definition av mänskliga rättigheter, som utgår från den funktion de kan argumenteras fylla i dagens globala samfund och den kontext de är skapade ur. Denna definition utgår från en syn på mänskliga rättigheter som en global överenskommelse, inom vilken kulturer med olika moraliska och politiska värderingar enas om ömsesidiga förhållningssätt som ska svara mot utmaningar som kan uppstå i de interkulturella relationerna. Beitz understryker, liksom Pogge, institutioners ansvar att uppfylla mänskliga rättigheter.³⁰ Mänskliga rättigheter är ur detta perspektiv något som har uppfunnits av det internationella samfundet i den nya världsordning som skapades efter andra världskriget, som ett verktyg för samhällen präglade av olika värden att fungera tillsammans. De har alltså ingen inneboende natur, utan ”är” den funktion de praktiskt fyller. Syftet med dem, menar

---

²⁸ Se till exempel Eric Brandstedt ”I kraft av att vara människa: Om begreppet mänskliga rättigheter” ur *Mänskliga rättigheter i samhället*. Red. Malin Arvidsson, Lena Halldenius, Lina Sturfelt. Lund, 2018, för vidare diskussion om denna och andra aspekter av naturalistiska resonemang om mänskliga rättigheter.

²⁹ Charles Beitz, *The Idea of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press 2009, s. 72.

³⁰ Beitz 2009, kap. 4 och 5.

Beitz, är att skydda individer från hot som mot bakgrund av den rådande världsordningen kan tänkas uppstå.³¹

Ett sista teoretiskt perspektiv på begreppet mänskliga rättigheter kommer från de tidigare presenterade Sally Merry och Peggy Levitt, som inom ramen för teorin om vernakularisering även teoretiserar kring uppfattningar om mänskliga rättigheter som framkommer genom fallstudierna. Levitt och Merry gör en distinktion mellan hur mänskliga rättigheter förekommer i undersökningen – som juridiskt fenomen och som social rörelse. Författarna beskriver hur perspektiven i många aspekter är vitt skilda – mänskliga rättigheter som juridik representeras av jurister, medan mänskliga rättigheter som social rörelse representeras av aktivister med syfte att skapa brett engagemang. Det juridiska perspektivet representeras av juridiska dokument som FN-konventioner, medan det sociala perspektivet är öppnare och kan inkludera idéinnehåll som sträcker sig bortom de juridiska ramverken, och ofta knyter an till en tanke om dess universalism. Idéerna bakom de två inriktningarna är även skilda – bakom de internationella juridiska dokumenten finns en neoliberalistisk ideologi med tankar grundade i privat äganderätt och personlig autonomi, medan det bakom de sociala rörelserna finns idéer om exempelvis jämställdhet, jämlikhet och rättvisa. De två perspektiven av mänskliga rättigheter samspelar och är beroende av varandra – det juridiska ger legitimitet till den sociala rörelsen, menar författarna, samtidigt som aktivismen krävs för att skapa ett brett stöd för dokumenten. Samtidigt kan friktion uppstå när de olika användningarna av begreppet inte tydliggörs. Den bredare användningen av begreppet inom sociala rörelser överskrider i vissa sammanhang vad det juridiska ramverket faktiskt innehåller, vilket gör att ”mänskliga rättigheter” ibland tenderar att fungera som ett retoriskt grepp för att ge tyngd och legitimitet till en lokal politisk kamp. Samtidigt bidrar användningen av begreppet i sådana kontexter till att bredda och omformulera vad mänskliga rättigheter faktiskt innebär, understryker författarna.³²

---

³¹ Beitz 2009, kap. 8.

³² Levitt & Merry 2009, s. 459f.

3.2 Metod

Den första metoden jag använder mig av i uppsatsens studie är kvalitativa intervjuer med tre informanter. Intervjuerna består av semistrukturerade, öppna frågor som ger möjlighet till reflektion. Intervjuerna genomfördes både enskilt och i par, beroende på vad informanterna föredrog. Till grund för studiet av intervju som metod har jag använt två böcker framför allt: *Intervju som metod* av Monica Dalen och *Den kvalitativa forskningsintervjun* av Steinar Kvale och Svend Brinkmann. Den senare boken är författad av två professorer i psykologi och ger i högre utsträckning en den förra en detaljerad beskrivning av intervjustudiens olika stadier, samt teoribildningen som ligger till grund för intervjun som metod. Detta har jag valt att i lägre grad ta hänsyn till, eftersom det framförallt är relevant vid intervjuer i exempelvis just psykologifältet som författarna tillhör, snarare än det människorättsliga fältet på stadiet för min uppsats. Dock menar jag, utifrån orienteringen i boken, att intervjustudien i min uppsats i en grov uppdelning teoretiskt syftar till att tillhöra färan "livsvärldsintervju", vilken syftar till att få en detaljerad förståelse av informantens vardagliga upplevelse av det för uppsatsen relevanta fenomenet. Detta snarare än en teoribildning som innebär att undersökningen riktar sig mot konstruktionen av informantens berättelse och livsvärld.

För en mer konkret förståelse för tillvägagångssätt i intervjustudien har jag framförallt använt Monica Dalens *Intervju som metod*, vilken ger handfasta råd kring planeringen och genomförandet av intervjuer som har varit värdefulla. Etiska avväganden avhandlas i boken, vilket jag har använt som underlag i informationen jag har skickat ut till informanterna före intervjuerna, och informerat om studiens syfte, informanternas fullständiga rätt att utan frågor avbryta sin medverkan om de önskar, samt hur jag går tillväga för att uppnå största möjliga säkerhets- och konfidentialitetsgrad i hanteringen och presentationen av materialet.³³

Dalen beskriver även hur upplägget av frågorna i en intervjustudie med fördel kan gå från ett inledande, vidare perspektiv, till ett snävare, mer detaljerat, till att återigen avsluta med

---

³³ Dalen 2015, s. 24–28.

större, bredare frågor.³⁴ Detta har jag försökt återskapa i min intervjuguide, som är tematiserad utifrån följande rubriker i denna ordning: ”Begrepp” – där informantens syn på begreppen folkbibliotek, demokrati och mänskliga rättigheter lyfts -, ”Demokratiprojektet” – där projektet som samtliga informanter har arbetet med är i fokus, ur ett människorättsligt och demokratiskt perspektiv -, samt avslutningsvis ”Folkbiblioteket som samhällsinstitution” – där informanternas syn på detta undersöks.

Råd för själva genomförandet av intervjun har jag tagit del av från båda böckerna. Kvale och Brinkmann beskriver genom boken hur uppfångande, tolkande beskrivningar av vad informanterna har sagt kan vara en viktig metod för att försäkra sig om att en som intervjuare har förstått vad informanten avsåg med vad en sa, samtidigt som dessa pauser kan skapa rum för reflektion och vidare tankar hos informanten. Att som intervjuare inte genast fylla tystnader beskriver författarna till båda böckerna vara ett råd att ha med sig i intervjusituationen, eftersom informanten kan, genom tystnader, få tillfälle till reflektion som senare fördjupar svaren.

Den andra metoden i uppsatsens studie är kvalitativ innehållsanalys av intervjusvaren och de två policydokumenten. Intervjusvaren har transkriberats ordagrant, emellertid har jag valt att plocka bort småord utan mening vid citat i uppsatsen, för att innehållet ska framträda tydligare. Innehållsanalysen av materialet har genomförts stegvis. Jag markerade först nyckelord och meningar som i något avseende relaterade till uppsatsens frågeställningar, så kallad ”experience near”, det vill säga direkta uttalanden av informanter eller delar i policy som till exempel kan utgöra grund för citat. Vid sidan om dessa skrev jag egna kommentarer med tolkning av innehållet, eller tankar om vad jag tyckte var intresseväckande med det, så kallad ”experience distant”, där materialet formas genom forskarens beskrivningar och tolkningar av det. När det gäller intervjusvaren kan ”experience distant” även inbegripa metakommentarer från forskaren med observationer eller reflektioner från själva intervjutillfället.³⁵ Dessa kommentarer utgjorde sedan grund för skapandet av teman, för att strukturera återkommande trådar i materialet. De olika teman delades sedan in i övergripande ämneskategorier utifrån intervjuguidens upplägg, beroende på om de berörde biblioteket som samhällsinstitution, presenterade en syn på

---

³⁴ Dalen, 2015, s. 35.

³⁵ Dalen 2015, s. 73ff.

mänskliga rättigheter i en folkbibliotekskontext eller presenterade en syn på demokrati i en folkbibliotekskontext. Policydokumenten har analyserats med samma tillvägagångssätt.

4 Mänskliga rättigheter och demokrati i en folkbibliotekskontext

I detta avsnitt presenteras analys av primärmaterialet, vilken relateras till tidigare forskning och teoriramverket. Analysen är kategoriserad i tre huvuddelar: Folkbiblioteket som samhällsinstitution, demokrati i en folkbibliotekskontext, samt mänskliga rättigheter i en folkbibliotekskontext. Även sambandet i primärmaterialet mellan begreppen demokrati och mänskliga rättigheter analyseras.

Informanternas namn är fingerade. ”Sonja” och ”Hanna” intervjuades gemensamt 14/4/2022, och ”Alice” enskilt, 13/4/2022. Eftersom det är ett litet antal informanter anger jag namn på informanten löpande i texten vid citat och parafrasering istället för att referera till intervjumaterialet i fotnoterna.

4.1 Folkbiblioteket som samhällsinstitution

4.1.1 Folkbiblioteket som plats

I intervjuerna lyfter och reflekterar informanterna återkommande om olika drag och aspekter de förknippar med folkbiblioteket som plats. I begreppet ”plats” rymmer inte bara det fysiska biblioteket, utan även den digitala och mobila verksamhet som erbjuds. Något som alla informanter poängterar är vikten av att folkbiblioteket är en trygg, tillgänglig plats. Sonja understryker vid flera tillfällen under intervjun vikten av det fysiska biblioteket som en plats att *vara* på, utan motkrav eller prestationskrav. Detta lyfter även de två andra informanterna. Hanna beskriver i intervjun tillsammans med Sonja vikten av biblioteksrummet, som blev extra tydlig under Covid 19-pandemins nedstängningar. Även Alice beskriver hur biblioteket för många fungerar som en trygg, öppen plats i samhället och knyter det till det

höga förtroende hon menar att många har för institutionen. Att biblioteket har låga trösklar menar Alice även stärker förtroendet – att det är en plats dit människor ur alla samhällsgrupper känner sig välkomna, vilket utmärker biblioteken mot andra kulturinstitutioner. Resonemangen knyter an till Vårheims studie ur den tidigare forskningen, som visar hur folkbiblioteken är en institution där förtroende kan byggas bland utsatta grupper. Att folkbiblioteket är en gratis, icke-kommersiell plats är också ett utmärkande drag som lyfts av informanterna, knutet till platsens tillgänglighet och uppdrag.

Att det är en behovsstyrd, användarstyrd plats lyfter Hanna och Sonja återkommande under intervjun. Sonja understryker hur det ska vara en plats där inga frågor är dumma och personer ska känna sig bekväma att komma som de är. Ett utmärkande drag för folkbiblioteket jämfört med andra bibliotekstyper menar Hanna även är de ska erbjuda ”vad folket vill ha”. Samtidigt, menar hon, behöver verksamheten svara mot bibliotekets demokratiska grunduppdrag – de kan inte vara en plats för alla ståndpunkter eller erbjuda vadsomhelst. Detta, betonar Hanna, blir en svår avvägning mellan att biblioteket ska vara en trygg plats och att verka för fri åsiktsbildning:

Demokrati är alltid något att sträva efter men neutralitet och objektivitet vet jag inte om det är nånting vi ska sträva efter och om det måste gå hand i hand. (...) Det ska inte vara typ Facebook, att vem som helst kan posta vad som helst, helt ofiltrerat.

Sonja instämmer. Hanna menar vidare att biblioteket snarare bör verka för en pluralism av idéer och åskådningssätt, och ger nazism som ett exempel på något som inte är acceptabelt i bibliotekssammanhang. Dessa perspektiv går i viss utsträckning emot innehållet i KB:s förslag till biblioteksstrategi (härefter förslaget), där det står:

Att biblioteken ska bidra till fri åsiktsbildning understryker betydelsen av att de intar en neutral hållning i förhållande till den information som tillhandahålls och även i övrig verksamhet understödjer ett fritt meningsutbyte. Bestämmelsen innebär

att biblioteksverksamheten ska präglas av öppenhet för olika perspektiv och stå fri från censur eller andra hindrande åtgärder.³⁶

Även i den färdiga strategin (härefter strategin) tas en liknande ställning som i förslaget:

Utbudet av de aktiviteter som folkbibliotek erbjuder ska präglas av allsidighet och kvalitet, vilket innebär att folkbibliotekens utbud av medier och tjänster ska vara allsidigt sammansatt och inte inskränkas utifrån ideologiska, politiska eller religiösa utgångspunkter.³⁷

En skillnad syns alltså i policymaterialet jämfört med intervjuerna, där en mer problematiserande diskussion kring neutralitet förs i det senare materialet, medan fri åsiktsbildning likställs med neutralitet i policyn.

Biblioteket som plats beskrivs i övrigt i flera liknande termer i policymaterialet som i intervjumaterialet. I förslaget ligger stort fokus på biblioteket som en plats på användarnas villkor och efter deras behov, liksom samtliga informanter lyfter. Författarna skriver bland annat att ”biblioteken är användarnas egendom”³⁸ och att ”visionen för biblioteken är att de ska finnas till för alla med hänsyn till vars och ens behov och förutsättningar.”³⁹ Liksom i intervjuerna lyfts även vikten av biblioteket som en trygg plats, med olika funktioner, både för lugn, lärande och olika former av aktiviteter och programpunkter.⁴⁰ I strategin beskrivs platsen bland annat i termer av att: ”Biblioteken fyller därför en viktig funktion som neutrala, öppna, icke-kommersiella och trygga mötesplatser som åtnjuter hög tilltro från allmänheten och bidrar till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning.”⁴¹

4.1.2 Folkbiblioteket i samhället

---

³⁶ Kungliga biblioteket, *Demokratins skattkammare – förslag till en nationell biblioteksstrategi*, 2019, s. 6.

³⁷ Kulturdepartementet, ”Strategi för ett starkt biblioteksväsende 2022–2025”, 2022, s. 16.

³⁸ Kungliga biblioteket, *Demokratins skattkammare – förslag till en nationell biblioteksstrategi*, 2019, s. 5

³⁹ *Ibid*, s. 1.

⁴⁰ *Ibid*, s. 11.

⁴¹ Kulturdepartementet, ”Strategi för ett starkt biblioteksväsende 2022–2025”, 2022, s. 16.

Precis som redan blivit tydligt är biblioteket en plats nära förbunden med politik, både genom sitt uppdrag i samhället och den politiska styrningen av organisationen på kommunal, regional och nationell nivå. Under intervjuerna framkommer olika aspekter av vad kopplingen till politiken innebär. En oro för nedstängningar och budgetnedskärningar inom biblioteksverksamhet framkommer i båda intervjuerna, och Alice uttrycker i sin intervju även en ökad medvetenhet om hur den politiska styrningen påverkar biblioteken under sin tid som bibliotekarie. En förändring, där politiker i högre grad tenderar att uttrycka åsikter om och påverka mer detaljerad verksamhet i biblioteken, menar hon syns, jämfört med tidigare. Hon poängterar dock att det inte är något hon upplever på sin arbetsplats nu, och att bibliotek i mindre kommuner drabbas hårdare.

Något Alice även lyfter knutet till en blick utifrån på folkbiblioteket är en pågående bibliotekspolitisk diskussion kring vad folkbibliotekets uppdrag egentligen bör vara. Alice menar att det finns två huvudsakliga strömningar bland åsikterna i frågan, där den ena understryker ett läsfrämjande ”grunduppdrag”, medan den andra betonar vikten av ett bredare samhällsuppdrag, där folkbiblioteket även arbetar aktivt med digitalisering och i högre grad bedriver socialt uppfångande arbete genom att exempelvis anställa socionomer. Alice menar att bibliotekarier behöver förhålla sig till dessa ytterlägen i sin yrkesroll och att hon själv ofta hamnar någonstans i mitten. Hon poängterar att det är en relativt öppen fråga exakt vad institutionen och yrkesrollen ska innebära i praktiken, eftersom bibliotekslagen endast fastslår ramarna för uppdraget och centrala begrepp, som demokrati. Hanna och Sonja instämmer i detta, och bilden bekräftas även tydligt i Rivano Eckerdal och Carlssons studie, som understryker hur gränsdragningar och tolkningar av uppdraget utgör biblioteksvardag.

En generell förändring i talet om bibliotek den senaste tiden som Hanna och Sonja lyfter är att vikten för samhället av bibliotek understryks starkare än tidigare, framförallt från politiskt håll. Kanske, menar Hanna, har det att göra med att nedstängningarna under pandemin tydliggjorde rollen som biblioteken fyller. Oavsett kan den pågående diskussionen om vad bibliotekets uppdrag bör vara alltså påverka verksamhetens innehåll i relativt skilda riktningar beroende på hur den fortskrider.

4.2 Demokrati i en folkbibliotekskontext

4.2.1 Demokratibegreppet i folkbiblioteket

Frågan om definitioner var något som Alice återkom till under sin intervju, däribland av begreppet demokrati, vilket alltså är ett relativt öppet begrepp i bibliotekslagen. På ett generellt plan lyfter Alice flera aspekter av verksamheten som hon menar fungerar som ett slags upprätthållande av demokratin, såsom tillgängliggörandet av gratis kultur, tillgång till datorer och utskriftsservice, det läsfrämjande uppdraget och verkandet för bildning med bredd och spets. Hon beskriver även hur biblioteket som en plats för integration och möten knyter an till demokratiuppdraget.

Sonja lyfter på ett mer generellt plan om demokratis innebörd på folkbiblioteket hur det ska fungera som en främjande, öppen plats, som ger människor möjlighet att utvecklas, vilket, understryker hon, ju inte skulle vara fallet i en diktatur. Hanna knyter tillbaka till den tidigare diskussionen om fri åsiktsbildning och hur det relaterar till bibliotekets demokratiska uppdrag och understryker även vikten av integritet på biblioteket, att det finns en trygghet för besökare kring att uppgifter om dem inte lämnas ut till en tredje part. Längre in i diskussionen knyter både Sonja och Hanna an innebörden av demokrati till frågor om värdighet och likvärdighet och beskriver hur bibliotekets fria utbud av aktiviteter och kultur gör att exempelvis socioekonomiskt utsatta familjer har möjlighet att delta i aktiviteter under loven. Sonja knyter resonemanget vidare till likvärdighet mer generellt och hur biblioteket kan fungera utjämnande i fler sammanhang:

... den här dagstidningen vet jag läses av en ganska liten grupp personer kanske på vårt bibliotek, men vi kommer fortsätta bekosta den för att det här är personer som också har rätt, bara för att man inte har råd att ha den hemma, betyder det inte att man inte ska kunna ta del av det som händer i samhället.

Här knyts alltså diskussionen om demokratiinnebörden till en fråga om att ha rätt till kunskap och information oavsett sin ekonomiska inkomst – demokrati och ett rättighetsperspektiv länkas alltså samman.

Detta görs igen i den påföljande diskussionen, där Hanna beskriver uppdraget som ”public service-aktigt”, där till exempel språkliga minoriteter ska kunna ha ett utbud på sitt språk, även om böckerna inte lånas frekvent eller läses av en stor grupp. Sonja fortsätter på temat:

I ett demokratiskt samhälle vill man ju ha en... man vill ju att alla ska känna sitt värde och känna att man, alltså sin rätt till existens, oavsett om det handlar om att man är del av en minoritet (...) eller om man har någon annan identitet som gör att man inte känner sig sedd.

Återigen knyts alltså det demokratiska samhället till rättigheter, där personer i samhället är rättighetsinnehavare och biblioteket kan erbjuda verksamhet som realiserar rättigheterna. Mänskligt värde och värdighet som diskuteras ovan har även en nära anknytning till rättighetspråk i centrala människorättsliga konventioner, som FN:s konvention om de mänskliga rättigheterna, i vilken fastslås att ”Alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter”. Begreppen är även nära knutna till framförallt Nussbaums syn på mänskliga rättigheter som presenterades under teoriavsnittet, där mänsklig värdighet är en central utgångspunkt. Vad Sonja säger om att ”alla ska känna sitt värde” knyter även mer generellt an till den universalistiska synen på mänskliga rättigheter, där en normativ utgångspunkt tas kring vilken situation *alla* människor *borde* ha. I senare avsnitt kommer de människorättsliga aspekterna av innehållet ovan att belysas närmare, samt hur sambandet mellan mänskliga rättigheter och demokrati kan förstås i materialet.

I förslaget spelar demokratibegreppet en mycket stor roll: ”Det yttersta målet med hela [biblioteks]verksamheten är att stärka bildningen och därmed demokratin.”⁴² Mot bakgrund av regeringsformen och bibliotekslagen fastslås bibliotekens demokratiska uppdrag, vilket enligt regeringsformen gäller för alla offentliga institutioner. Detta

---

⁴² Kungliga biblioteket, *Demokratis skattkammare – förslag till en nationell biblioteksstrategi*, 2019, s. 1.

uppdrag uppges ha varit utgångspunkten i arbetet med strategiförslaget.⁴³ Förslaget målas även upp mot en bakgrund av ökade hot i samhället mot demokratin, i vilken kontext biblioteken ges en prominent roll som en ”självständig kraft i det demokratiska samhällsbygget, en femte statsmakt.”⁴⁴

Demokrati knyts i förslaget till många olika innebörder, bland annat bildning, fri åsiktsbildning och verkande för yttrandefrihet, arbete riktat mot prioriterade målgrupper enligt bibliotekslagen, tillgodogörande av medie- och informationskunskap (MIK), läsfrämjande och digitalisering. Det sistnämnda förekommer i lägre grad i intervjumaterialet, men framhävs som mycket centralt i förslaget, där aspekter som tillgängliggörande av ett större utbud via digitala tjänster beskrivs som demokratifrämjande. Ytterligare en aspekt av demokrati som framhävs i mycket hög grad, och som också läggs stor vikt vid i intervjumaterialet, är bibliotekens demokratiska kapacitet för att stärka individers samhällsdelaktighet och personliga agens.

I strategin fastslås på någorlunda liknande vis, men i något mindre engagerad ton, hur demokratifrämjandet är centralt för biblioteken. Olika aspekter som lyfts av uppdraget framkommer här:

Biblioteket är en fristad, ett rum öppet för alla, som ger fri tillgång till litteratur och information. Här kan var och en, oavsett bakgrund och resurser, ta del av kulturupplevelser och söka kunskap. Det är en plats för möten och det demokratiska samtalets utveckling samt fri kunskapsförmedling och åsiktsbildning.⁴⁵

I strategin kopplas, liksom i intervjuerna och förslaget, demokratiuppdraget tydligt till ett uppdrag för samhällsinkludering och integration:

Biblioteken har en viktig roll i bostadsområden med socioekonomiska utmaningar, där den ekonomiska utsattheten är större, utbildningsnivån är lägre och

---

⁴³ Ibid, s. 6.

⁴⁴ Ibid, s. 1.

⁴⁵ Kulturdepartementet, ”Strategi för ett starkt biblioteksväsende 2022–2025”, 2022, s. 4.

trångboddhet är vanligt. Biblioteken kan bidra till ökat läsande och utveckling av språkkunskaper, ökad demokratisk delaktighet och större samhällsengagemang.⁴⁶

Många tangerande aspekter av demokratibegreppet lyfts alltså, men den största skillnaden gentemot de övriga materialen är en mindre engagerad ton i beskrivningarna av demokratiuppdraget, som möjligtvis kan förklaras med krav på formalitet som finns på regeringsdokument.

4.2.2 Demokratibegreppet inom ramen för demokratiprojektet

Demokratiprojektet som genomfördes i mars månad på Folkbiblioteken i Lund fungerar i den här studien som ett typ av fall, där mer generella resonemang kan utvecklas och exemplifieras genom en konkret kontext och erfarenhet. I intervjuerna diskuterades alltså både på ett mer generellt plan vad demokrati kan innebära eller associeras till i en folkbibliotekskontext, som presenterat ovan, och även vad det innebar i det konkreta demokratiprojektet. Mer specifika demokratidefinitioner träder då fram, som tydligare knyter an till vad informanterna upplever att själva ”görandet av demokrati” har inneburit under projektet. I intervjun med Alice understryker hon vikten av vad hon benämner ”en bred demokratidefinition” som grundkoncept bakom projektet, vilken hon ställer i motsats till en mer formell, avgränsad definition som främst relaterar till vikten av att rösta som ett uttryck för demokratisk delaktighet. Hon förklarar hur själva avgränsningen av projektet, kring just vad demokrati skulle innebära var en stor utmaning, eftersom begreppet kan bära så många betydelser och inte är tydligt definierat i bibliotekslagen. Den bredare definitionen, som utmärks av kontinuitet och relaterar mycket till samhällsdelaktighet, blir mer relevant för bibliotekets målgrupper, menar Alice, eftersom den även inkluderar personer som inte har rösträtt, såsom barn och unga och personer som saknar permanent uppehållstillstånd.

När väl den grundläggande definitionen fastslagits beskriver Alice hur det vidare var en utmaning att bestämma form och innehåll för projektet och att det delvis blev

---

⁴⁶ Ibid, s. 6.

ett utforskande arbete i det avseendet, för att hitta nya former och samarbetspartners för att nå projektets målgrupper; nyanlända, invandrare och personer med annat modersmål än svenska. Alice understryker hur detta är en mycket heterogen grupp, samtidigt som bibliotekarier generellt är en mycket homogen grupp, vilket tydliggjorde att mer kunskap behövdes kring att nå de olika grupperna. Samtidigt knyter, på ett generellt plan, en upplevelse av relativt låg samhällsdelaktighet samman grupperna, menar Alice, vilket gjorde att den breda demokratidefinitionen upplevdes som det mest relevanta.

”Demokrati” inom ramen för projektet i intervjun med Hanna och Sonja utgår enligt min analys implicit från en liknande demokratidefinition som Alice använder, där demokrati framträder som något brett med många olika aspekter, som är i nära anknytning till lokalsamhället. Vidare beskriver Hanna och Sonja demokrati inom ramen för projektet, och även biblioteksverksamheten i stort, som något vardagligt, uppbyggt och realiserat av små saker och handlingar. En av tankarna bakom projektet var att en form av ”demokratianda” skulle genomsyra verksamheten så långt det var möjligt under projekt månaden, och Sonja beskriver hur det var roligt att poängtera lite extra och synliggöra för både sig själv och besökare hur vardagliga aktiviteter och händelser på biblioteket knöt an till det större demokratiska uppdraget. Hanna håller med och exemplifierar bland annat med hur böckerna i bokcirkeln för unga hon arrangerar, under månaden hade böcker med demokratitema som knöt an till HBTQI och kamp för klimatet.

4.2.3 Demokrati och folkbibliotekets uppdrag

En hel del av diskussionen kring demokrati i intervjuerna, både inom ramen för projektet och verksamheten i stort, knöt an till hur demokrati relaterar till folkbibliotekets uppdrag, utifrån förståelsen av hur det regleras i bibliotekslagen. Att demokrati är något självklart och vardagligt knutet till bibliotekets uppdrag blev tydligt genom samtliga informanter. Sonja beskriver: ”Demokrati ska genomsyra allt vi gör på nåt sätt (...) det är inte som att vi går runt och tänker på demokrati, men att det finns den här, att det just är öppenheten hela tiden, eller möjligheten, [till människors utveckling och lärande] vilket jag tänker är demokratiska

grundstenar”. Demokrati är alltså något som ligger latent i verksamheten och genomsyrar den konstant, vilket också reflekteras i arbetet med demokratiprojektet. Hanna säger: ”Ett sånt tema som demokrati känns också väldigt... doable, (...) vi jobbar ändå med demokrati hela tiden vad vi än gör.” Detta knyter tydligt an till den tidigare forskningen om hur bibliotekarier internaliserat demokratiuppdraget. Även Alice knyter tydligt demokratiprojektet till bibliotekets grunduppdrag, även om arbetssättet som tidigare beskrivet delvis var nytt och utforskande.

Hanna och Sonja lyfter vidare hur biblioteket är en stabil plats för ämnen relaterade till inkludering och demokrati. De beskriver hur exempelvis frågor knutna till olika marginaliserade samhällsgrupper, bland annat de prioriterade målgrupperna enligt bibliotekslagen, är något som det finns både bred- och spetskompetens inom organisationen, genom att det finns tvärgrupper med teman som HBTQI eller barn och unga, samtidigt som alla som är anställda i organisationen löpande deltar i obligatoriska fortbildningar på dessa teman. På så vis blir den kompetensen något som genomsyrar hela organisationen och är något konstant. Hanna lyfter som ett exempel på det hur biblioteken i kommunen alltid har HBTQI-hyllor med böcker på temat, i motsats till att enbart göra satsningar under begränsade perioder när ämnet är aktuellt, som under prideveckan. Det finns genom kunskapen och kontinuiteten i organisationen en trygghet kring dessa frågor, menar Sonja vidare – det är inte något som biblioteket marknadsför sig starkt med, utan arbetas istället aktivt med löpande. Det kontinuerliga arbete och kompetensen det leder till menar hon utmärker biblioteket som institution jämfört med många andra kommunala och regionala verksamheter. Frågor knutna till demokrati och inkludering av marginaliserade grupper ligger alltså nära verksamheten och betraktas som en central del i uppdraget.

Samtliga informanter beskriver även demokratiprojektet som en möjlighet att stärka och marknadsföra biblioteket som en demokratisk plats i lokalsamhället, vilket de betecknar i sig som en demokratisk handling – att människor som bor i området ska veta att biblioteket finns, vilket utbud de erbjuder och att det är gratis. Samtidigt lyfter alla informanter lyfter en stor svårighet att nå ut med projektets aktiviteter till målgrupperna. En möjlig motvikt till detta belyses dock av Hanna och Sonja, rörande hur projektet stärkte samverkan i lokalsamhället mellan biblioteket och

andra aktörer, som fritidsgårdar och föreningsverksamhet. Detta menar de skapar bättre förutsättningar för fler samarbeten i framtiden och möjlighet att nå bredare. Hanna beskriver vad som kan tolkas som en typ av ringar-på-vattnet-effekt i lokalsamhället där en fritidsgård hakade på demokratitemat och bokade egna aktiviteter knutet till det, efter att biblioteket hade bokat en föreläsning i projektet som hölls på fritidsgården. Detta upplevda resultat av projektet kan tolkas utifrån Luca Glusacs studie av människorättsliga projekt på folkbibliotek, vilka han, utifrån sin undersökning, menar stärkte bibliotekets anknytning till lokalsamhället, både gentemot invånare och lokala organisationer.

Att diskutera och reflektera kring demokrati är något som informanterna gör med mycket engagemang och fördjupade resonemang, vilket kan tolkas som en bekräftelse på tidigare beskrivna tankar – att demokrati är ett tema som det inom verksamheten finns en trygghet och vana att arbeta med och tänka i termer kring.

4.3 Männsliga rättigheter i en folkbibliotekskontext

4.3.1 Definitionen av mänskliga rättigheter

Vad begreppet ”mänskliga rättigheter” definieras som och har för innebörd skiljer sig i relativt hög grad åt inom primärmaterialet. Jag kommer under detta avsnitt presentera fyra förståelser av mänskliga rättigheter som förekommer i materialets olika delar, och i det påföljande avsnittet analysera hur mänskliga rättigheter görs på bibliotek utifrån primärmaterialet.

1. Männsliga rättigheter som juridiskt fenomen

Synen på mänskliga rättigheter som något baserat på juridiska konventioner och policydokument präglar samtliga delar av primärmaterialet och är det perspektiv som mänskliga rättigheter främst betraktas ur i policymaterialet, även om mänskliga rättigheter fyller olika starka funktioner i förslaget respektive strategin. En filosofisk diskussion om vad mänskliga rättigheter skulle kunna innebära saknas i båda dokument.

Förslaget präglas av ett, i vissa delar, tydligt rättighetsperspektiv. I citat från regeringsformen står bland annat:

2 § Den offentliga makten ska utövas med respekt för alla människors lika värde och för den enskilda människans frihet och värdighet. Den enskildes personliga, ekonomiska och kulturella välfärd ska vara grundläggande mål för den offentliga verksamheten.⁴⁷

Detta knyter författarna till bibliotekets uppdrag:

Dessa formuleringar har en direkt och praktisk innebörd för biblioteksväsendet. Målet är att värna om förmågan att upprätthålla grundläggande värden som demokrati, rättssäkerhet och mänskliga fri och rättigheter. (...) Dessa värden har ett oförytterligt egenvärde. De utgör en grundval för vårt samhälles välbefinnande och motståndskraft.⁴⁸

Här ges alltså mänskliga rättigheter en mycket central roll i förhållande till bibliotekets uppdrag – det är biblioteksväsendets roll som samhällsinstitution att värna upprätthållandet av dem. Mänskliga rättigheter markeras även som ett typ av framtidsperspektiv mot bakgrund av förslagets tidsperspektiv att realisera dess vision vid 2030: ”Förhoppningen är att de som lever i 2030-talets samhälle kommer att vara tillräckligt pålästa, informerade och kompetenta för att kunna bidra till en demokratisk värld där hållbarhet och mänskliga rättigheter är ledstjärnor.”⁴⁹ Relevanta mål i Agenda 2030 knyts även till verksamheten.

Även inom strategin lyfts Agenda 2030, men med mindre tydlig målkoppling. Genomgripande är den människorättsliga kopplingen mycket svag. Begreppet förekommer en gång: ”Liksom all offentlig verksamhet utgår bibliotekens uppdrag från de mänskliga rättigheterna. De ska motverka diskriminering och främja barns perspektiv”⁵⁰ Tydligare kopplingar till barnkonventionen och för verksamheten

---

⁴⁷ Kungliga biblioteket, *Demokratins skattkammare – förslag till en nationell biblioteksstrategi*, 2019, s. 6.

⁴⁸ *Ibid*, s. 6.

⁴⁹ *Ibid*, s. 4.

⁵⁰ Kulturdepartementet, ”Strategi för ett starkt biblioteksväsende 2022–2025”, 2022, s. 6f.

relevanta artiklar ur den görs även i senare avsnitt. Rättighetsterminologi används vid ett fåtal ytterligare tillfällen, knutet till nationella minoriteter och vid mer allmänna avsnitt, exempelvis ”Alla ska ha rätt till läsning och kunskap för att kunna verka i samhället på lika villkor.”⁵¹ Ett rättighetsperspektiv präglar alltså Kulturdepartementets strategi i betydligt lägre grad än KB:s förslag, vilket kan tolkas som en betydande skillnad i människorättslig positionering mellan de två aktörerna.

Informanterna i intervjuerna uttrycker också en förståelse för mänskliga rättigheter som knutet till juridiska dokument såsom barnkonventionen och Agenda 2030. Även bibliotekslagens fyra prioriterade målgrupper knyts i intervjumaterialet till människorättsligt arbete, vilket kommer utvecklas vidare i det kommande avsnittet rörande hur mänskliga rättigheter görs på bibliotek.

2. Mänskliga rättigheter som något obekant.

Alice uttrycker hur mänskliga rättigheter inte är något som hon upplever förekommer på sin arbetsplats:

Jag skulle nog säga att vi aldrig pratar om mänskliga rättigheter på det sättet... (...) Jag har nog lite svårt att liksom, vad är mänskliga rättigheter? Alltså jag förstår vad ju mänskliga rättigheter är, men att vad, hur definierar man det? Vi pratar ju mycket om barnkonventionen till exempel i en bibliotekskontext så det hör väl ihop, att barn ska egetbestämmande och rätt till kultur och sådär. Men däremot mänskliga rättigheter, jag vet inte riktigt. I och med att vi aldrig pratar om det har jag aldrig gjort den kopplingen riktigt.

Här förekommer även ytterligare ett exempel på den juridiska förståelsen av mänskliga rättigheter. Jag svarar med att bekräfta att barnkonventionen absolut kan betraktas som en del av mänskliga rättigheter, och nämner ett antal andra juridiska dokument som funktionsrättskonventionen och Agenda 2030. Jag hade inte riktigt förberett mig på att ge en definition av begreppet och kände i efterhand att den blev något otydlig. Som exempel på mänskliga rättigheter knöt jag även an till tidigare resonemang Alice fört om tillgodogörandet av bildning, kunskap och information på biblioteket, och menade

---

⁵¹ Ibid, s. 34.

att dessa skulle kunna ses som mänskliga rättigheter. Jag nämnde även en typ av distinktion gällande hur mänskliga rättigheter både kan förekomma juridiskt och som idé, filosofiskt. Till sist konstaterar jag, som blir tydligt här, att mänskliga rättigheter är ett stort och svårdefinierat begrepp.

Alice menar att hon och hennes kolleger förhåller sig till bibliotekslagen, snarare än olika människorättsliga ramverk, och att i bibliotekslagen förekommer demokrati som begrepp, men inte mänskliga rättigheter. Hon lyfter dock i anslutning till detta att nationella minoriteter omskrivs i bibliotekslagen, och knyter det till mänskliga rättigheter, men återkommer sedan till att det inte är ett perspektiv som genomsyrar verksamheten, åtminstone inte explicit: ”Jag skulle inte säga att jag nånsin hört att man gör den kopplingen så stark. Sen så... liksom *gör* man väl det [arbetar på sätt som kan tolkas som människorättsliga, min tolkning] men pratar inte om det kanske.” Jag svarar med en tanke om att även sådant som inte uttalas som mänskliga rättigheter skulle kunna anses fylla en rättighetsfunktion, för att försöka fånga upp hennes resonemang kring att det är något som eventuellt görs, men inte talas om. Alice bekräftar att hon tänker att det kan vara så, och efterfrågar sedan en definition på mänskliga rättigheter. Återigen kände jag mig inte riktigt förberedd och skulle gärna ha lagt till ytterligare några aspekter i efterhand. Att inte heller påverka svaren med mina egna tankar i för hög grad gjorde det dessutom svårare att ge en spontan definition, men jag säger att det kan anses handla om en rätt en har i egenskap av att vara människa för att kunna leva ett grundläggande gott liv. I efterhand hade jag gärna lyft fler typer av definitioner för att ge möjlighet att vidga diskussionen och kort ge exempel på en praktisk definition av mänskliga rättigheter, exempelvis som presenterad under teoriavsnittet.

Mot bakgrund av denna definition menar Alice att hon tänker att biblioteken arbetar människorättsligt, genom att de tillhandahåller kultur och information gratis, och kommer sedan löpande på fler delar av verksamheten som skulle kunna betraktas som människorättsliga efter den nämnda definitionen och som knyter an till samhällsdelaktighet, som att biblioteken erbjuder språkcafé, lånar ut böcker som körkortsboken och har medieutbud på olika språk.

Att mänskliga rättigheter är obekant i den lokala bibliotekskontexten kan bland annat tolkas mot bakgrund av begreppets internationella kontext, vilken kommer diskuteras

närmare senare i avsnittet. Begreppets mångtydighet blir tydlig genom de olika teoretiska perspektiven, där mänskliga rättigheter utifrån Beitz perspektiv knyts till det globala samfundet och ska svara mot hot som kan uppstå i interkulturella relationer, vilket kan tyckas långt från en folkbibliotekskontext i Lund. Samtidigt understryker Pogge, liksom Beitz, det institutionella ansvaret, vilket inkluderar internationella och statliga institutioner på samtliga nivåer, inklusive kommunal verksamhet.

Rättighetsperspektivet lyfts dock endast på en ytlig nivå i regeringens strategi som tar ut riktningen för den nationella biblioteksverksamheten, vilket tyder på att det statliga ansvarstagandet är lågt. Att mänskliga rättigheter mot bakgrund av detta betraktas som obekant i bibliotekets verksamhet på lokal nivå kan tolkas som en naturlig följd av den politik som förs.

Perspektiven på mänskliga rättigheter som lyfts av Alice, efter definitionen från mig, kan även tolkas utifrån den naturalistiska teoribildningen, där en viktig utgångspunkt är att mänskliga rättigheter är något en har i egenskap av att vara människa för att kunna leva ett grundläggande gott liv, vilket jag lyfter som en vanlig och tänkbar definition. Detta styr förstås riktningen på associationerna som följer från Alice, och vilka efter att definitionen givits främst handlar om hur biblioteket genom sitt utbud och service bidrar till att realisera rättigheter, genom att möjliggöra ett grundläggande gott liv.

En skillnad mellan informanterna syns genom att Hanna och Sonja till skillnad från Alice bemöter begreppet ”mänskliga rättigheter” som något som tydligt kan associeras till en bibliotekskontext och lyfter en rad exempel på hur det knyter an till arbetet, som jag kommer att utforska närmare i kommande avsnitt. När frågan handlar om hur mänskliga rättigheter skulle kunna associeras till den mer specifika kontexten som är demokratiprojektet, snarare än på övergripande nivå i biblioteket, upplever jag samtidigt att det finns en större vana och upplevelse av att vara bekväm med att diskutera demokrati som begrepp och knyta det till specifika sammanhang (vilket förstås är naturligt med tanke på att demokrati är projektets fokus) än mänskliga rättigheter. Det framstår alltså i viss mån som något mer obekant även för Sonja och Hanna, även om de knyter begreppet som något relevant till en folkbibliotekskontext. Uppfattningarna om mänskliga rättigheter som ett typ av koncept, vad Merry och Levitt skulle kunna kalla ett ”value package” inom ramen för sin teori om vernakularisering, och hur detta anses

relevant i bibliotekskontexten, skiljer sig alltså åt på den lokala verksamhetsnivån, liksom på utvecklingsnivån inom bibliotek respektive regering.

3. Mänskliga rättigheter som aktivism och känslotarkt engagemang

En association som jag generellt upplever är vanlig knuten till mänskliga rättigheter och som görs i båda intervjuer är att länka begreppet till personligt engagemang, att väcka inspiration hos andra genom ställningstaganden och agera aktivistiskt för samhällsförändring. Vid frågan beskriven ovan, om hur mänskliga rättigheter skulle kunna anses relatera till demokratiprojektet, svarar informanter i båda intervjuer först med att berätta om en programpunkt i projektet där aktivisten Fatima Khavari, som bland annat har organiserat sittstrejker mot utvisningarna av ensamkommande ungdomar, föreläste på fritidsgårdar under projektet om sitt arbete. Alice menar att sättet Fatima inspirerar andra unga att engagera sig tydligt knyter an till mänskliga rättigheter. Hanna, som själv deltog på en av föreläsningarna som åskådare, stämmer under sin och Sonjas intervju in i den bilden och hon beskriver hur stämningen var starkt känslös och som ”ett väckelsemöte om att man ska läsa på”. Hon berättar även om, precis som Alice, hur Fatima inspirerade de som deltog på föreläsningen som framförallt var unga, att engagera sig och att göra någonting för det man vill förändra, även om det inte behöver vara något stort. Hanna kopplar även föreläsningen till mänskliga rättigheter genom att den påminde om vilka rättigheter en bör ha och satte en fråga som de senaste åren blivit mindre synlig i samhällsdebatten på agendan igen.

Alice associerar efter det första svaret om Fatimas föreläsning även mänskliga rättigheter i projektet till hur de uppmärksammade rösträtten och arbetade för samhällsdelaktighet genom olika programpunkter, och knyter därmed begreppet till fler områden, vilket kommer utforskas närmare i kommande avsnitt. Tanken om mänskliga rättigheter som motstånd och aktivism fungerar dock som en gemensam nämnare i informanternas svar och präglar även andra resonemang kring begreppet i intervjun med Sonja och Hanna. Vid frågan om deras associationer till mänskliga rättigheter i en generell folkbibliotekskontext lyfter Sonja hur biblioteken i Lund är HBTQI-certifierade vilket hon knyter till att stå upp för människors rättigheter, och kopplar det även till en form av motstånd som blir nödvändig när allmänheten kritiserar certifieringen: ”...och att vi när vi blir ifrågasatta om det så går vi till försvar eller har ett bra

informationsmaterial att lämna ut till personer som alltså går till verbal attack mot det i vardaglig kontext, alltså när vi möter personer i disken.” Mänskliga rättigheter knutet till motstånd och olika former av aktivism är alltså en förståelse som på olika vis präglar intervjumaterialet.

Detta kan tolkas utifrån Levitt och Merry’s distinktion mellan mänskliga rättigheter som juridiskt fenomen och som social rörelse, där den senare aspekten här aktualiseras.

Levitt och Merry beskriver hur mänskliga rättigheter som social rörelse inom ramen för deras studie i hög grad handlade om att skapa just engagemang och inspirera till motstånd och medvetenhet om sin egen och andras situation i samhället, precis som samtliga informanter associerar kring begreppet. Även författarnas betoning av hur mänskliga rättigheter som social rörelse har en bredare innebörd som kan sträcka sig utanför det juridiska människorättsliga innehållet, reflekteras i materialet. Som tidigare skrivet knyts mänskliga rättigheter av informanterna även till juridiska dokument och hur arbete sker utifrån dessa på biblioteket, medan mänskliga rättigheter som en form av aktivism löper som en parallell uppfattning av begreppet, med en bredare innebörd. Det knyter mindre tydligt an till specifika arbetsuppgifter utan genomsyrar snarare delar av arbetet där biblioteket möter det omgivande samhället. Precis som Levitt och Merry betonar handlar mänskliga rättigheter i denna mening mer om värden som rättvisa och jämlikhet. Jag uppfattar att Sonja och Hanna i relativt hög grad knyter an begreppet till en sådan bredare typ av kamp för socialt erkännande och rättigheter.

4. Mänskliga rättigheter som något knutet till andra länder

En annan förståelse av mänskliga rättigheter som enligt min upplevelse även är vanlig är att det är knutet till arbete och kontexter i länder utanför Sverige. I intervjun med Sonja och Hanna beskriver till exempel Sonja i samband med den tidigare nämnda HBTQI-certifieringen av biblioteken att den är människorättsligt viktig eftersom ”vi står upp för... människor som man inte vill ska finnas i vissa länder till exempel.” Vikten av arbetet relateras alltså till situationer utanför den svenska, vilket som en referenspunkt inte gjordes under samtalen om demokrati i bibliotekskontexten. Sonja utvecklar även tidigare resonemang om att utöva en typ av motstånd genom att tillhandahålla informationsmaterial och berättar att de har gjort det på biblioteket i samband med kriget i Ukraina, och menar att ”man hela

tiden vill gå emot det som alltså är... fel (skratt). Jamen till exempel krig, konflikter eller kränkning av andra människor.” Detta knyter även vidare an till den tidigare presenterade idén om mänskliga rättigheter som en form av motstånd eller aktivism, och kommer utvecklas fortsatt i kommande avsnitt. På samma gång visar det hur kontexter som relateras till människorättsliga teman igen knyts till större, internationella sammanhang.

Samtidigt lyfter Hanna senare under intervjun, i samband med samtalet om Fatima Khavaris föreläsning, tankar kring just denna förståelse av mänskliga rättigheter och hur föreläsningen på temat asylpolitik och motstånd mot den visade motsatsen: ”Det är så lätt att prata om mänskliga rättigheter utomlands, men det här blir verkligen mänskliga rättigheter i Sverige.” Reflektioner kring just denna tematik och aspekt av människorättsbegreppet är alltså något som sker även inom ramen för intervjun och visar hur det på olika sätt påverkar förståelsen av vad mänskliga rättigheter är.

Denna förståelse av mänskliga rättigheter kan tolkas utifrån framförallt Beitz praktiska definition, inom vilken mänskliga rättigheter menas vara skapade i en internationell kontext, som en interkulturell överenskommelse mellan samhällen grundade i olika värderingar om förhållningssätt som bör råda för att skydda individer. Denna förståelse knyter tydligt mänskliga rättigheter till en större, global kontext vilken framförallt Sonja sedan relaterar begreppet till. Att mänskliga rättigheter blir ett relevant begrepp i förhållande till motstånd mot kriget i Ukraina, medan demokrati knyts till vardagliga handlingar, rösträtt och medvetandegörande om biblioteksverksamheten tydliggör den internationella bakgrund som begreppet relateras till. Precis som tidigare skrivet kan detta även göra att mänskliga rättigheter känns långt borta och inte i grunden hemmahörande i en lokal, eller nationell, bibliotekskontext. Samtidigt lyfter Hanna motsatsen, hur mänskliga rättigheter är ett relevant perspektiv även i det svenska samhället generellt genom asylpolitikens inverkan på människors liv. Olika associationer görs alltså till begreppet som påverkar vilken roll det anses kunna spela, igen utifrån en praktisk förståelse av den funktion det fyller i världen idag.

4.3.2 Hur mänskliga rättigheter görs på folkbibliotek

Hur konkret verksamhet på biblioteken anses relatera till mänskliga rättigheter av informanterna har tangerats tidigare i analysen, men ska nu undersökas närmare. En första förståelse av hur mänskliga rättigheter görs i folkbibliotekskontexten, som samtliga informanter uttrycker, är arbete för de prioriterade målgrupperna enligt bibliotekslagen: barn och unga, personer med funktionshinder, de fem nationella minoriteterna och personer med annat modersmål än svenska. Även tvärgrupperna inom organisationen som arbetar med dessa teman lyfts. Sonja beskriver som tidigare citerat hur det finns en god kompetens kring denna typ av inkluderingsarbete i organisationen och att det är frågor som tas på allvar. Gruppernas rättigheter, som behöver stärkas i samhället, är alltså ett sätt att förstå vad mänskliga rättigheter är på folkbibliotek.

Denna syn på görandet av mänskliga rättigheter präglar även förslaget, främst i anslutning till avsnittet ”Demokrati”, där ämnesrelaterade teman lyfts. Fyra av underrubrikerna – ”Integration och inkludering”, ”Nationella minoriteter och urfolket samerna”, ”Funktionsrätt” och ”Barnens rätt” relaterar, utan att det uttalas, till de fyra prioriterade målgrupperna. Utvecklingsriktningen av arbetet mot grupperna beskrivs dock inte i termer av ”prioriterade målgrupper”, utan i rättighetstermer – exempelvis hur nationella minoriteter har ”rätt till sina språk och en likvärdig biblioteksverksamhet oavsett var i landet de bor”⁵² och ”den centrala rätten för alla biblioteksanvändare att ta del av världens samlade litteratur och kunskap”⁵³. Implikationerna av barnkonventionens roll som svensk lag diskuteras även. Rättighetsperspektivet präglar dock bara demokratiavsnittet i sådan hög utsträckning – avsnitten som följer, med titlar som ”Samhällets öppna rum”, ”Läsning”, ”Lärande” och ”Forskning” lyfter i låg eller ingen grad ett rättighetsperspektiv. Mänskliga rättigheter knyts inom ramen för förslaget alltså mycket starkt till just demokratitemat.

---

⁵² Kungliga biblioteket, *Demokratis skattkammare – förslag till en nationell biblioteksstrategi*, 2019, s. 8.

⁵³ *Ibid*, s. 7.

Ytterligare ett människorättsligt tema som tydligt präglar Sonja och Hannas diskussion om mänskliga rättigheter på folkbibliotek är vad Sonja under det tidigare samtalet om demokrati kallar ”rätten till sin existens” och som jag senare återkopplar till när vi talar om mänskliga rättigheter. ”Rätten till sin existens” knöt, som tidigare citerat, först an till rätten för exempelvis minoriteter att ha tillgång till böcker på sitt språk och kunna utveckla den delen av sin identitet trots att de inte tillhör majoritetssamhället. När Sonja sedan utvecklar uttrycket senare under intervjun kommer det att innebära fler aspekter – hon relaterar det först även till ett tidigare fört resonemang om biblioteket som plats, att det ska vara en kravlös plats med låga trösklar, där alla ska känna sig bekväma och trygga. Hanna hakar på resonemanget och knyter ”rätten till sin existens” till vad som kan kallas någon form av ”samhällskunskap”, där biblioteket erbjuder eller har ambitionen att erbjuda verksamhet för att höja den digitala kunskapen, till exempel hur BankID används, eller workshops kring CV-skrivande, och på flera språk. Alice relaterar även under sin intervju mänskliga rättigheter till denna typ av samhällskunskap och arbete för samhällsdelaktighet – att erbjuda språkcaféer och böcker på många olika språk, som körkortsboken, bland annat.

Samtalet mellan Sonja och Hanna går efter inlägget om samhällskunskap vidare till de sociala aspekterna av bibliotekets verksamhet och vilken viktig roll de spelar. Sonja säger: ”... att alla människor har människor att möta... (Paus.) Det är bara grundläggande värdighet i det. Att alla har rätt att ha en åsikt, få prata lite.” Rätten att få uttrycka sig i mötet med andra människor knyts alltså till värdighet och skulle i samtalet kunna ses som ytterligare en dimension av uttrycket ”rätten till sin existens”. Hanna säger: ”Det är mycket ensamhet i samhället och man vill främja bara mötet. Att det är lättare att existera om det finns en plats där man vet att man kan få finnas och prata av sig lite.” Bibliotek som en plats att bara kunna vara på, men också med de sociala aspekterna platsen kan innebära, lyfts alltså igen. ”Rätten till sin existens” kan alltså sammanfattningsvis sägas innebära rätten till att utveckla sitt språk och kulturella identitet som minoritet, rätten till en kravlös plats att kunna vara trygg på, rätten att kunna existera i samhället med de administrativa och digitala krav det innebär, och rätten att få ha socialt utbyte och spegla sig i andra människor.

Tanken kring ”rätten till sin existens” kan anses knyta an till de naturalistiska idéerna om mänskliga rättigheter. Sonja beskriver hur ”*alla* har rätt att ha en åsikt” (min kursivering) och knyter an till den universalistiska idén om mänskliga rättigheter, och kommer in på vad som kan tolkas vara grundläggande delar som behövs för att människor ska kunna leva ett minimalt gott liv – en trygg plats, kunskap att hantera digitala utmaningar, socialt utbyte med mera. Även talet om värdighet slår an en viktig grund från många naturalistiska argument, bland annat Nussbaums idé om förmågor som krävs för ett gott liv, med utgångspunkt i varje människas värdighet och egenvärde.

Ytterligare en aspekt av mänskliga rättigheter på bibliotek vilken har tangerats tidigare och som Hanna och Sonja lyfter är vad Hanna kallar för ”reaktivitet” och relaterar till hur biblioteket kan vara en plats för motstånd från verksamhetens sida mot olika strömningar i samhället och omvärlden. Sonja lyfter först tanken som tidigare berättat:

Biblioteken vill vara en plats där alla ska vara välkomna och att man då också försöker ta ställning, jag tänker som nu är det ett krig i Ukraina, att man på nåt sätt direkt är såhär okej, men då tar vi fram informationsmaterial, att man hela tiden vill gå emot det som alltså är... fel (skratt). Jamen till exempel krig, konflikter eller kränkning av andra människor.

Hanna fortsätter:

Ja, det tänker jag på om man återkopplar till det vi sa innan där med den (skratt) så kallade neutraliteten som vissa tycker vi ska ha, att det är snarare att vi är reaktiva, att vi svarar på allt, som när människors rättigheter och existens ifrågasätts, att vi då svarar genom att pusha åt andra hållet. Så det är snarare att vi inte är en blank yta där man kan fästa vad som helst, utan vi direkt köper massa böcker på ukrainska, att vi tänker försöka iallafall, eller vi har ambitionen att... reagera mot den typen av strömningar.

Reaktiviteten som ett sätt att göra mänskliga rättigheter knyter alltså tydligt an till den tidigare presenterade förståelsen av mänskliga rättigheter som en form av aktivism eller motstånd. Mot den teoretiska bakgrunden knyter perspektivet an till Levitt och Merrys

definition av mänskliga rättigheter som en social rörelse, starkt präglad av att skapa engagemang och reagera mot orättvisor. Intressant blir att jämföra med policyperspektiven vilka, som tidigare konstaterat tar, en explicit neutral utgångspunkt i frågor rörande yttrandefrihet och åsiktsbildning. Att mer nyanserade avväganden behöver göras på plats i en lokal verksamhet, vilken även bekräftas av tidigare forskning, kan tolkas som en möjlig anledning till perspektivskillnaderna.

4.3.3 Relationen mellan mänskliga rättigheter och demokrati

Avslutningsvis i analysen kommer jag kort undersöka och sammanfatta relationen i intervjusvaren mellan begreppen demokrati och mänskliga rättigheter, vilket kommer utvecklas vidare i den avslutande diskussionen. En aspekt som tidigare lyfts är hur Sonja vid talet om demokrati lade in rättighetsrelaterat språk och uttryck som ”rätten till sin existens” och knöt an sitt svar till tankar om människovärde, vilket båda kan ses som exempel på hur de två begreppskategorierna överlappar. Även det omvända förekom under båda intervjuerna, att det under talet om mänskliga rättigheter kunde förekomma en begreppslig glidning mot att tala om demokrati, vilket skulle kunna tolkas som att en större bekvämlighet finns i att tala om demokrati än om mänskliga rättigheter, men också som tidigare lyft att de två begreppens innebörder ofta tangerar varandra. Som innan skrivet upplevde jag generellt att det fanns en större trygghet att tala om demokrati än om mänskliga rättigheter, tydligt under intervjun med Alice som uttryckte hur hon upplevde att begreppet ”mänskliga rättigheter” i hög grad var främmande i en bibliotekskontext, även om hon senare förde resonemang utifrån begreppet när vi hade diskuterat möjliga definitioner. Även under intervjun med Hanna och Sonja upplevde jag en större bekvämlighet i att knyta demokratibegreppet till mer specifika, vardagliga kontexter i biblioteket, än det människorättsliga begreppet.

En skillnad i talet om begreppen är hur demokrati framförallt associeras till interna, tydligt biblioteksrelaterade kontexter, medan mänskliga rättigheter i högre grad knyts till sammanhang utanför biblioteket, både i samhället i stort och globalt. Även detta kan tolkas som att demokratibegreppet är betydligt mer integrerat i bibliotekskontexten, men kan som tidigare diskuterat även ha att göra med begreppens olika uppkomst och bakgrund.

En likhet i talet om begreppen är att det är något som görs, men inte syns. Som tidigare citerat menar Sonja att detta gäller för demokrati: ”Det är inte som att vi går runt och tänker på demokrati, men att det finns den här, att det just är öppenheten hela tiden, eller möjligheten, [till människors utveckling och lärande] vilket jag tänker är demokratiska grundstenar”. På liknande sätt uttrycker sig Alice om mänskliga rättigheter: ”Jag skulle inte säga att jag nånsin hört att man gör den kopplingen så stark. Sen så... liksom *gör* man väl det [arbetar på sätt som kan tolkas som människorättsliga, min tolkning] men pratar inte om det kanske.” Detta knyter an till Merry och Levitts resonemang om hur rättighetsspråk ofta är osynligt på gräsrotsnivå, samtidigt som det i detta fall i princip även saknas i ett av styrdokumentet, strategin. Likheten till trots finns det alltså ändå olikheter i bakgrunden till citaten, där demokrati finns som ett tydligt ramverk för verksamheten, men Sonja, enligt min tolkning, menar att det inte är ett perspektiv hon ständigt har med sig, medvetet, när hon gör sina arbetsuppgifter i vardagen. Alice citat å andra sidan, avspeglar en avsaknad av implementerade människorättsliga ramverk för verksamheten, men att människorättslig verksamhet ändå finns där. Samtidigt lyfter de två citaten tillsammans hur både demokrati och mänskliga rättigheter, i någon mån, är stora begrepp som görs, men inte alltid talas så mycket om, i biblioteks vardagen.

5 Avslutande diskussion och slutsatser

I detta avsnitt kommer jag att fördjupa diskussionen och knyta an de två första frågeställningarna (se dessa nedan), vars svar presenterades i förra kapitlet, med reflektioner kring den tredje, om bibliotekets potentiella människorättsliga roll.

Vilka perspektiv på innebörden av begreppen "mänskliga rättigheter" och "demokrati" i en folkbibliotekskontext framkommer ur primärmaterialen? Hur relaterar de till varandra och till synen på folkbiblioteket som samhällsinstitution?

Vilka skillnader och likheter finns kring perspektiven på begreppen "demokrati" och "mänskliga rättigheter" som framkommer ur de olika primärmaterialen?

Vilken möjlig roll skulle mänskliga rättigheter kunna spela i en folkbibliotekskontext mot bakgrund av perspektiven i primärmaterialen och det teoretiska ramverket?

Hur kan då perspektiven ur primärmaterialet kring mänskliga rättigheter och det relaterade begreppet demokrati vidare förstås i ett människorättsligt teoretiskt sammanhang? Och vad säger perspektiven om den roll mänskliga rättigheter kan spela i den offentliga folkbiblioteksverksamheten, såsom uttrycks som krav i lag, internationella konventioner och människorättslig teoribildning?

Perspektiven på mänskliga rättigheter som framkommer ur primärmaterialet visar att bilden av fenomenet är bred och bär många olika aspekter. Det visar också att begreppet är i viss utsträckning okänt i en folkbibliotekskontext, vilket är intressant mot bakgrund av de människorättsliga krav som finns på offentlig verksamhet. En av de huvudsakliga distinktioner som kan göras i uppfattningarna om mänskliga rättigheter i primärmaterialet är den mellan fenomenet i juridisk kontra social bemärkelse. I policydokumenten dominerar den juridiska definitionen, grundad i internationella överenskommelser, vilken även lyfts av informanterna i intervjuerna. Men framför allt Hanna och Sonja betonar även vad som kan kallas

mänskliga rättigheter som en social rörelse, med engagemang och motstånd som grund, och ger exempel på hur vardagssituationer som bibliotekarie kan innebära sådana ställningstaganden. Merry och Levitt beskriver, som tidigare nämnt, hur mänskliga rättigheter i bemärkelsen social rörelse får en bredare innebörd, där juridiska rättigheter hänvisas till, men användandet av människorättsbegreppet går utöver det, och knyter snarare an till idéer om rättvisa och jämlikhet. Biblioteket som en plats för motstånd mot orättvisa och försvar av rättigheter tar alltså form genom dessa delar av primärmaterialet. Detta motstånd kan dels ske genom att försvara delar av verksamheten som HBTQI-certifieringen, men också genom programverksamhet som belyser aktuella samhällsproblem och där besökare uppmanas till att stå upp för vad de tycker är viktigt. Den sker alltså både internt, i rollen som bibliotekarie, och externt, i valet av programverksamhet som biblioteket erbjuder.

Ytterligare en aspekt av det interna perspektivet rör bibliotekariers gränsdragningar som relaterar till vad Hanna kallar reaktivitet, att dra någon slags normativ gräns för vilka värderingar som får plats på biblioteket. Svårigheten i denna avvägning bekräftas även i Rivano Eckerdals och Carlssons artikel, samtidigt som biblioteket i både strategin och förslaget beskrivs som en neutral plats, där åsiktsfrihet ska råda. En större samhällsdebatt kring rätten att inte bli kränkt utifrån grupptillhörighet kontra yttrandefrihet, och som även är ett exempel på hur demokratiarbete och skydd av mänskliga rättigheter och friheter överlappar varandra, blir alltså en del av vardagsarbetet på folkbibliotek.

I både det externa och interna perspektivet handlar det snarare om vad Luca Glusac i sin artikel ur den tidigare forskningen benämner ”promotion of human rights”, än ett aktivt skydd och uppfyllande av mänskliga rättigheter. Sammanfattningsvis kan sägas att det externa perspektivet, med människorättsligt motstånd och engagemang som en del av vissa programpunkter, knappast kan anses kontroversiellt, utan är en del av den pluralism som biblioteket står för. Det interna perspektivet däremot är, som blivit tydligt genom denna och tidigare studier, under stark debatt. Hur mycket utrymme för människorättsligt associerat motstånd bör bibliotekarier ha? Och hur dras dessa gränser? Denna fråga är ämne för fortsatta undersökningar av biblioteket som plats för engagemang och motstånd, som en plats för en större samhällelig

social rörelse för rättvisa och jämlikhet, och hur det relaterar till institutionens uppdrag för åsiktsfrihet.

En mer konkret definition av vad mänskliga rättigheter kan spela för roll på bibliotek är den juridiska, som förekommer hos alla informanter och båda policymaterialen. Här är utgångspunkten juridiska överenskommelser som barnkonventionen, funktionsrättskonventionen och Agenda 2030. En slags vernakularisering kan sägas ske, och finnas möjlighet till, genom bibliotekens arbete med konventionerna. Som Levitt och Merry understryker krävs gemensamma beröringspunkter i det lokala sammanhanget och de globala människorättsidéerna, vilka här är bibliotekens prioriterade målgrupper där flera omfattas av specifika konventioner – barnkonventionen och funktionsrättskonventionen. För nationella minoriteter finns skydd i form av Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter. Att perspektiven tangerar varandra blir även tydligt genom de tidigare beskrivna länkarna som KB drar i policyförslaget mellan just prioriterade målgrupper och människorättsliga dokument och arbetssätt. Mot bakgrund av detta kan tvärgrupperna som arbetar med olika prioriterade grupper tolkas ha en position som vernakulariserare på Folkbiblioteken i Lund. Genom att översätta och göra internationella dokument som barnkonventionen relevanta i den lokala bibliotekskontexten skyddar och uppfyller folkbiblioteken i egenskap av statliga institutioner rättigheter som exempelvis rätt till information och yttrandefrihet, samt barns rätt till en meningsfull fritid, både genom projekt som ”Demokrati – att göra skillnad” och i sin vardagliga verksamhet.

Ytterligare en viktig aspekt av perspektiven på mänskliga rättigheter ur primärmaterialet är att det är ett mer eller mindre obekant fenomen i en bibliotekskontext i delar av det, den färdiga strategin och hos informanten Alice. Det är intressant att analysera vidare kring, dels mot bakgrund av folkbibliotekets människorättsliga skyldigheter, och dels med tanke på att, som blivit tydligt i detta och föregående avsnitt, pågår människorättslig verksamhet på folkbibliotek. Som diskuterat i föregående avsnitt kan det obekanta med begreppet bland annat kopplas till dess internationella kontext, som är en vanlig association att göra. Att det utifrån denna studie är en bit kvar till en stabil vernakularisering, där mänskliga rättigheter är ett välintegrerat perspektiv som verksamheten tar stöd emot, blir alltså tydligt,

både från den nationella utvecklingsnivån och den studerade fallkontexten. Denna studies öppna upplägg, som möjliggjorde att undersöka hur idéer och verksamhet rörande demokrati och mänskliga rättigheter relaterar till varandra i primärmaterialet visar att de i flera fall överlappar och att verksamhet som görs som en del i ett demokratiarbete i flera fall även har tydlig människorättslig grund, såsom tillhandahållandet av medier på flera språk, som relaterar till rätten till information, och fritidsaktiviteter som berör rätten till en meningsfull fritid för barn. Som tidigare diskuterat visar denna studie hur en betydande skillnad syns i förhållningssättet till demokrati kontra mänskliga rättigheter inom folkbibliotek, vilket även stärks av den tidigare forskningen. Jag har dock inte kunnat finna tidigare forskning som knyter ihop perspektiv kring demokrati och mänskliga rättigheter kopplat till folkbiblioteksverksamhet. Mot bakgrund av resultatet i denna studie som visar hur perspektiven är tätt sammanlänkade och överlappar varandra, kan det vara en relevant gren för vidare forskning. Denna kan exempelvis göras utifrån Levitt och Merrys teori om vernakularisering, med fokus på hur det tangerande innehållet i bibliotekens demokratiarbete och internationella människorättsdokument kan bli grund för fortsatt människorättslig implementering.

Till sist är det även intressant att diskutera studiens resultat mot bakgrund av de teoretiska utgångspunkterna rörande den naturalistiska kontra praktiska definitionen av mänskliga rättigheter, och vad de kan säga om vad mänskliga rättigheter kan innebära i en bibliotekskontext. I resonemangen i primärmaterialet dominerar en naturalistisk utgångspunkt starkt, med tal om allas lika rättigheter och referenser till mänsklig värdighet, som, liksom tidigare beskrivet, relaterar tydligt till teoretiker som Orend och Nussbaum. Intressant är att vad som kan förstås som en typ av praktisk definition av mänskliga rättigheter istället ligger till grund i fallstudierna i den människorättsliga tidigare forskningen. Både i Glusacs och Dahlquist och Lundbergs artiklar fungerar människorättslig verksamhet på folkbibliotek som ett slags svar på aktuella utmaningar och som länkar samman det lokala och globala samhället. Folkbiblioteket som lokal förmedlare till staten av upplevda människorättskränkningar är även, vilket Glusac fastslår, ett aktivt skydd av mänskliga rättigheter, och ett människorättsligt ansvarstagande av staten i enighet med den skyldighet den enligt Beitz och Pogge har. Ett sådant upplägg kräver dock aktivt handlande av staten och skapande av strukturer som ger

förutsättningar att ta människorättsligt ansvar genom sina biblioteksinstitutioner, vilket utifrån regeringens strategi i princip helt saknas. Dahlquist och Lundberg belyser dock i sin artikel hur människorättsligt ansvar tas av biblioteksinstitutionen i en svensk och nordisk kontext, när biblioteken, mot bakgrund av sin lagstiftning, erbjuder service till personer utan uppehållstillstånd. Detta fungerar som ett skydd av mänskliga rättigheter, eller rätten att ha rättigheter med hänvisning till Hannah Arendt. Utan aktiv styrning från staten kan biblioteken därmed ta initiativ till att aktivt skydda rättigheter.

Dessa två perspektiv, det naturalistiska och det praktiska, kan prägla människorättslig verksamhet på bibliotek sida vid sida och behöver inte utesluta varandra. Att reflektera över vilken utgångspunkt som ligger till grund kan dock vara fruktbart eftersom det styr hur verksamheten tar sig uttryck. Som syns i de ovan nämnda fallstudierna tenderar den praktiska förståelsen att bli en form av externt perspektiv för verksamheten, som länkar samman det med det omkringliggande samhället. Detta sker genom institutioner som aktivt fångar upp lokala människorättsliga ärenden och skyddar människor mot hot som uppstår. Som Beitz understryker läggs fokus då på vad mänskliga rättigheter *gör*, snarare än vad det *är*, och biblioteken spelar en utjämnande roll i ett samhälle som ger människor olika förutsättningar. Ett exempel på verksamhet med en istället naturalistisk utgångspunkt kan vara arbete efter människorättskonventioner, som tar sin utgångspunkt i allas lika rätt och mänskliga värdighet. Samtidigt, genom bibliotekens egen prioritering i form av målgrupper som behöver stärkas, kan en praktisk definition även sägas influera – grupperna som har identifierats är de som av olika skäl främst behöver stärkas. Som Beitz understryker leder den naturalistiska utgångspunkten ofrånkomligen till undantag från universalismen, eftersom inget samhälle kan tillgodose *allas* mänskliga rättigheter, alltid. En praktisk förståelse av begreppet kan därmed ligga till grund för nödvändiga prioriteringar i arbetet.

Sammanfattningsvis har denna studie visat och diskuterat flera olika möjliga roller för mänskliga rättigheter i en folkbibliotekskontext, som alla med fördel kan utforskas vidare i fördjupade studier. De olika infallsvinklarna utesluter inte varandra, utan kan existera jämsides i verksamheten. Uppsatsens studie har på så

vis bidragit till den empiriskt grundade, snarare än den argumenterande, teoribildningen i det nya fältet mänskliga rättigheter i folkbibliotek, genom att visa att folkbibliotek är en plats där mänskliga rättigheter kan skyddas och uppfyllas, samt att visa hur det demokratiska perspektivet som starkt genomsyrar verksamheten i flera aspekter överlappar en människorättslig utgångspunkt, vilket kan ligga till grund för framtida implementering. Som flera gånger poängterats i uppsatsen är folkbibliotek en statlig institution med en unik räckvidd och högt förtroende, vilket erbjuder staten en stark möjlighet att fullgöra sina människorättsliga skyldigheter. Som Pogge understryker har staten en särskild människorättslig position och den behöver använda sina institutioner för att ta sitt människorättsliga ansvar. Vikten av detta ansvarstagande blir även tydligt mot bakgrund av teorin om vernakularisering, där vernakulariserare behövs på samtliga nivåer – nationell, regional, lokal – för att en översättning av idéinnehållet ska ske. Idag saknas, som visats i denna studie, i hög grad sådana centrala initiativ och kunskap, vilket gör att människorättslig verksamhet vilar på lokalt engagemang. Detta kommer behövas även i framtiden, men med en stark grund i statlig implementering. Med fortsatt forskning, som denna studie kan ligga grund till, kan det bli tydligt hur mänskliga rättigheter inom folkbibliotek inte bara är en statlig skyldighet, utan även en stark möjlighet.

Referenser

Audunson. Ragnar et al, 'Public libraries as an infrastructure for a sustainable public sphere: A comprehensive review of research', *Journal of Documentation*, 75(4), 2018.

Beitz Charles, *The Idea of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press 2009.

Biblioteksbladet, *Tung kritik mot förslaget till nationell biblioteksstrategi*.
<https://www.biblioteksbladet.se/nyheter/tung-kritik-mot-forslaget-till-nationell-biblioteksstrategi/>, 2019.

Biblioteksforeningen, *Nationell biblioteksstrategi presenterad*.
<https://www.biblioteksforeningen.se/nyheter/nationell-biblioteksstrategi-presenterad/>, 2022.

Dalen, Monica. *Intervju som metod. 2: a uppl.*, Malmö: Gleerups utbildning, 2015.

Glusac, Luca, "Local Public Libraries as Human Rights Intermediaries". *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 36(2). 2018.

Kulturdepartementet, "Strategi för ett starkt biblioteksväsende 2022–2025", 2022.

Kungliga biblioteket, *Demokratins skattkammare – förslag till en nationell biblioteksstrategi*, 2019.

Levitt, Peggy, Merry, Sally. "Vernacularization on the ground: local uses of global women's rights in Peru, China, India and the United States". *Global Networks*, 9(4), 2009.

Lundberg, Anna, Dahlquist, Lisa, "Sanctuary Practices in Scandinavian Transnational Cities: The Case of Public Libraries". *Journal of Human Rights Practice*, 10(1) 2018, s. 142, 155ff.

Lunds kommun, *Biblioteksplan för Lunds kommun*,
<https://lund.se/download/18.130f02f217ce99065d02ea87/1639469463675/Biblioteksplan%20för%20Lunds%20kommun.pdf>.

Pogge, Thomas, *World Poverty and Human Rights: Cosmopolitan Responsibilities and Reforms*. 2:a uppl. Cambridge: Polity Press, 2008.

Regeringen, *Vad är mänskliga rättigheter?* <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/demokrati-och-manskliga-rattigheter/fakta-om-manskliga-rattigheter/vad-ar-manskliga-rattigheter/>.

Region Skåne, *Bibliotek för alla genom hela livet – Regional biblioteksplan 2022–2025 för Region Skåne*.
https://utveckling.skane.se/siteassets/publikationer_dokument/regional_biblioteksplan_2022-2025_region_skane_webb.pdf.

Rivano Eckerdal, Johanna, Carlsson, Hanna, "Styrdokumentet i vardagen. En undersökning av kulturpolitiska styrdokumentens strategiska och praktiska betydelse för fem skånska folkbibliotek". Institutionen för kulturvetenskaper, Lunds universitet, 2018

Unesco/IFLA, *Bibliotekens internationella manifest*. <http://unesco.hemsida.eu/wp-content/uploads/2015/12/bibliotekens-internationella-manifest-webb-utskrift.pdf>.

Vårheim, Andreas, "Trust and the role of the public library in the integration of refugees: The case of a Northern Norwegian city". *Journal of Librarianship and Information Science*, 46(1), 2014.

Bibliotekslagen, 2013.

FN:s förklaring om de mänskliga rättigheterna (UDHR), 1948.

Regeringsformen, 1974.

Bilagor

Intervjuguide

Begrepp

- Hur skulle du beskriva ett folkbibliotek?
- Vad tänker du på när du hör begreppet ”demokrati” i en folkbibliotekskontext?
- Vad tänker du på när du hör begreppet ”mänskliga rättigheter” i en folkbibliotekskontext?

Om demokratiprojektet

- Hur har du upplevt att arbeta med demokratiprojektet? Har något varit särskilt utmanande eller givande?
- Vad tycker du att ”demokrati” har inneburit inom ramen för projektet?
- Upplever du att mänskliga rättigheter i något avseende har relaterat till projektet? Hur i så fall?

Om folkbiblioteket som samhällsinstitution

- Hur skulle du beskriva folkbiblioteket som en samhällsinstitution?
- Har din syn på folkbiblioteket som samhällsinstitution förändrats på något sätt under din tid som bibliotekarie?
- Upplever du att det omgivande samhällets syn på folkbiblioteket som institution har förändrats på något sätt under din tid som bibliotekarie?